Jamaat Ahle Hadees
Par
Ilzamaat Ka Jaaiza

Musannif

Shaikh Abu Zaid Zameer
(Hafizahullah)



Roman Translitration

Rehan Syed Barey

https://archive.org/details/@rehan_syed_barey

Table of Contents

Translitrators Note: 6

Arz-e-Naashir 8

Muqaddama 10

Pehli Ghalat-fehmi: Ahle Hadees Ek Naya Firqa Hai Jo Angrezo'n Ki Ejaad Hai 12

① Ahle Hadees Ke Imam Nabi ﷺ Hain: 13

② Imam Abu Hanifa Ke Ashaab Ke Daur Mein Ahle Hadees Ka Wujood 14

③ Imam Abu Hanifa Ke Shaagird Abu Yusuf رحمه الله Ka Ahle Hadees Ki Taraf Maelaan 15

④ Imam Bukhari Ahle Hadees Mein Se The 15

⑤ Imam Ahmad, Bukhari, Ibne Mubaarak Ke Nazdeek Ahle Hadees at-Taaefa al-Mansoora Hain 16

Ek Shubha Ka Izaala: 18

⑥ Ashaab ul Hadee Hi Ahle Sunnat Hain 18

Doosri Ghalat-fehmi: Ahle Hadees, Rasool Allah ﷺ Ki Shaan Mein Gustaakhi Karte Hain 20

① Ahle Hadees Nabi ﷺ Ko Aap Ke Waaqai Muqaam Se Nahi Badhaate: 20

② Noor-o-Bashar Ka Masla 23

③ Ilm-e-Ghaib Ka Masla: 25

④ Tawassul Aur Waseela Ka Masla: 26

Teesri Ghalat-fehmi: Ahle Hadees Sahaba Kiraam Ko Nahi Maante Aur Unki Ihaanat Karte Hain 27

① Ahle Hadees Ke Nazdeek Ahle Haq Wo Hain Jo Nabi ﷺ Aur Sahaba Kiraam رضي الله عنهم Ke Raaste Par Ho'n: 28

② Sahaba Ikraam Ko Bura Kehne Waala Nabawi Laanat Ka Mustahiq Hai: 28

③ Sahaba Nabi ﷺ Ke Muqaable Mein Khalifa-e-Raashid Ki Baat Bhi Chod Dete The: 29

④ Sahaba Ikraam Rasool Allah ﷺ Ke Muqaable Mein Kisi Ka Qaul Tasleem Nahi Karte The: 30

Chauthi Ghalat-fehmi: Ahle Hadees AuliyaAllah Ke Munkir Hain 31

① Ahle Hadees Ke Nazdeek Auliya Kaun Hain: 31

② Ahle Hadees Ke Nazdeek Ajaaibaat Wilaayat Ki Daleel Nahi 32

③ Ahle Hadees Ke Nazdeek Nafa-o-Nuqsaan Dene Waala Allah Hai: 33

④ Ahle Hadees Ke Nazdeek Qabro'n Ki Ibaadat Aur Unhe'n Sajda-gaah Banaana Haraam Hai: 34

⑤ AuliyaAllah Khud Aise Shakhs Ke Dushman Hain Jo Allah Ke Siwa Doosro'n Ko Pukaare: 35

⑥ Ahle Hadees Auliya Ki Ibaadat Ko Allah Tak Pohonchne Ka Waseela Nahi Banaate: 36

Paanchwee'n Ghalat-fehmi: Ahle Hadees Aimma Arba Ko Nahi Maante Aur Unhe'n Gumraah Kehte Hain: 37

① Imamo'n Ke Baare Mein Ahle Hadees Ka Mauqif: 37

② Mujtahid Ke Faisla Mein Khata-o-Sawaab Dono Ka Ehtemaal Hota Hai: 39

③ Ahle Hadees Mujtahid Ki Ijtihaadi Khata Mein Iski Paerawi Nahi Karte: 40

④ Kisi Ek Imam Ki Taqleed Ke Wujoob Par Kabhi Bhi Ijma Nahi Hua 41

Chatthi Ghalat-fehmi: Ahle Hadees Ulama Ko Nahi Maante 43

① Ahle Hadees Laa-ilmi Ki Soorat Mein Ahle Ilm Ki Khidmaat Se Istifaada Karte Hain: 43

② Ulama Ka Duniya Se Uthaaya Jaana Logo'n Ki Gumraahi Ka Ek Bada Sabab Hai: 43

③ Ahle Hadees Khud Khwahishat Ki Paerawi Ki Buraai Karte Hain: 44

④ Ikhtilaaf Ka Faisla Kitab-o-Sunnat Ki Raushni Mein Hona Chaahiye: 46

⑤ Ahle Hadees Shariyat Ke Muqaable Mein Kisi Aalim Ki Baat Tasleem Nahi Karte: 47

Saatwee'n Ghalat-fehmi: Ahle Hadees Ki Dawat Ka Maqsad Ummat Mein Ikhtilaaf Paeda Karna Hai: 48

① Ahle Hadees Ke Nazdeek Mazmoom Ikhtilaaf Wo Hai Jo Haq Ke muqaable Mein Kiya Jaae: 48

② Ikhtilaaf-e-Ummat Ke Waqt Najaat Ittiba-e-Sunnat Mein Hai: 49

③ Ikhtilaaf-e-Ummat Ki Soorat Mein Sunnat Ko Thaamna Asaan Kaam Nahi: 49

④ Ahle Hadees Ke Nazdeek Haq Baat Karna Laazim Hai Chaahe Wo Garaa'n-guzre: 50
⑤ Munkiraat Ke Khilaaf Bolna Zaroori Hai: 50
⑥ Uloom-e-Deen Ko Khurafaat Ki Milaawat Se Paak Karna Zaroori Hai: 51
Aathwee'n Ghalat-fehmi: Ahle Hadees Ijma Ko Nahi Maante 52
① Ahle Hadees Ke Nazdeek Saabit-shuda Ijma Haq Hai: 52
② Bahut Se Ijma Ke Daawo'n Ki Haqiqat Mahez Gumaan Hota Hai: 53
③ Ahle Hadees Ke Nazdeek Qaaileen Ki Kasrat Hujjat Nahi: 54
④ Aksariyat Ghalati Par Ho Sakti Hai: 55
Nawwee'n Ghalat-fehmi: Ahle Hadees Dahshatgardi Ki Taaleem Dete Hain: 56
① Ahle Hadees Ke Nazdeek Zameen Mein Fasaad Buri Cheez Hai: 56
② Ghair-muslimo'n Se Bhi Bhalaai Aur Adl Ka Sulook Karna Chaahiye: 57
③ Ahle Hadees Ke Nazdeek Naahaq Qatl Haraam Hai: 57
④ Ahle Hadees Ke Nazdeek Kaafir Par Bhi Zulm Jaaiz Nahi: 58
Daswee'n Ghalat-fehmi: Ahle Hadees Musalmaano Par Kufr Ke Fatwe Lagaate Hain: 59
① Ahle Hadees Ke Nazdeek Bila-Tehqeeq Kisi Par Kufr Ka Fatwa Lagaana Haraam Hai: 59
② Fe'l Par Hukum Lagaana Aur Faail Par Hukum Lagaana Dono Alag Alag Cheeze'n Hain: 60
③ Ahle Hadees Ke Nazdeek Mujrim Wo Hai Jo Haq Waazeh Ho Jaane Ke Bawujood Haq Ka Inkaar Kare: 61
Aakhri Baat 62

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

Translitrators Note:

بِسْمِ اللهِ، اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى سَيِّدِ الْمُرْسَلِيْنَ، وَعلىٰ آلِهِ وَصَحْبِهِ اَجْمَعِيْن. اَمَّا بَعْدُ:

Jhoot bolne waalo'n ke mutaalliq Allah Ta'ala ne waeed sunaai:

اِنَّ الَّذِيْنَ يَفْتَرُوْنَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُوْنَ.

Beshak Wo Log Jo Allah Par Jhoot Baandhte Hain Wo Falaah Nahi Paaenge. (Surah an-Nahl 16: 116)

Doosri jagah, be-gunaah par ilzaam laga kar apne gunaah chupane jaisi sangeen buraai ke mutalliq Allah Subhanahu wa Ta'ala ne farmaya:

وَمَنْ يَّكْسِبْ خَطِيْٓـَٔةً اَوْ اِثْمًا ثُمَّ يَرْمِ بِهٖ بَرِيْٓـًٔا فَقَدِ احْتَمَلَ بُهْتَانًا وَّ اِثْمًا مُّبِيْنًا ﴿۱۱۲﴾

Aur Jo Shakhs Koi Khata Ya Gunaah Karta Hai, Phir Kisi Be-gunaah Par Uska Ilzaam Laga Deta Hai To (aisa karke) Wo Ek (1) Bade Bohtaan Aur Khule Gunaah Ka Bojh Uthaata Hai. (Surah al-Ambiya 21: 18)

Jamaat Ahle Hadees ke manhaj ko apnaate hi aziz-o-aqarib aur dost-ahbaab ki taraf se laa-mehdood ilzamaat ka saamna shuru ho gaya. Un mein se aksar aise behooda ilzaam the jo na sirf be-bunyaad the, balke kisi soch-waale ke gumaan mein bhi nahi aasakte the. Ilzaam lagane waale aksar haqiqat se bekhabar aur taassub ka shikaar the. Is manhaj-e-haqqa par chalne waale doosre ahbaab ko bhi aise ilzamaat ka saamna karna pada aur padega.

Ulama-e-Ahle Hadees ne unke jawabaat apni kitaabon, maqalaat (articles), mubaahisoon (discussions) aur munaazaron (debates) mein diye, lekin ilzaam lagaane waalon ne na sirf in daleelon ko nazar-andaz kiya, balki naye aur sakht ilzamaat ka silsila jari rakha.

Magar Allah ke fazl se, Har daur mein Ahle Hadees Ulama ne Quran-o-Sunnat ki raushni mein apne ilmi, tahqiqi aur mantiqi jawabaat se un tamaam eterazaat ka muntod radd kiya hai.

Zer-e-nazar kitaab "Jamaat Ahle Hadees Par Ilzamaat Ka Tehqiqi Jaaiza" Mohtaram Abu Zaid Zameer Saahab ki ek (1) ahem kaawish hai, jo barre-sagheer (Hind, Pak, Bangladesh) mein Ahle Hadees par lagaae jaane waale umoomi ilzamaat ka Quran-o-Sunnat ki raushni mein jaaiza pesh

karti hai.

Is kitab ka pehla roman edition, 2019 mein mukammal hua aur online upload kar diya gaya. Ab usi edition mein maujood ghalatiyo’n ki islaah ke baad, mushkil alfaaz ke mafhoom ko shaamil kiya gaya hai. Is roman edition mein maujood tamaam Qurani aayaat ko https://quranwbw.com/ se liya gaya hai, aur ahadees aur aqwaal ke arbi matan ko urdu pdf dekh kar type kiya gaya hai. Kai jagah sirf qurni aayat maujood thi, usi page par footnote section mein unka tarjuma shaamil kar diya gaya hai. Tarjuma Ahsan ul Kalam, Darussalam Edition se liya gaya hai.

Double-check karne ke bawujood bashari taqaze ki wajah se agar kaheen ghalati nazar aajaae ya is roman transliteration ke mutaalliq koi mashwara ho to neeche maujood email par contact keejiye. rehan.hse@live.com

Isi tarah mazeed roman script mein islami kutub free mein download karne ke liye neeche maujood link par click keejiye.

https://archive.org/details/@rehan_syed_barey

Aap se adaban guzaaarish hai ke is kitaab ko padhne ke baad doosro’n ke saath sawaab-e-jaariya ki niyyat se zaroor share keejiye. Allah meri is koshish ko meri aur logon ki islaah aur ukhrawi kaamyaabi ka zariya banaae aur qubool farmaae. Aameen

وَصَلَّى اللّٰهُ عَلٰى نَبِيِّنَا مُحَمَّد وَاٰلِهٖ وَصَحْبِهٖ وَسَلَّم.

Duaao’n ka taalib,

Rehan Syed Barey
Riyadh, Saudi Arabia
May 28, 2025 - 01 Dhul Hajja 1446 (Second Roman Edition)

First Roman Edition published on: Aug 8th, 2019 7th Dhul Hajja 1440

Arz-e-Naashir

Haq-o-Baatil ki maaraka-aaraai[1] azal se jaari hai. Lekin taareekh shahid-e-adl hai ke maaraka-aaraai ki is taweel taareekh mein baatil ko kabhi ghalba-o-sar-bulandi, fateh-o-kaamraani naseeb na hui. Balke hamesha use mu'n ki khaani padi. Maaraka-aaraai ka natija shikast-o-rekht[2], paspaai aur hasrat-o-nakaami ki shakl hi mein zaahir hua aur aainda bhi hoga. Jaisa ke irshad-e-Baari Ta'ala hai:

بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ ۚ وَلَكُمُ الْوَيْلُ مِمَّا تَصِفُونَ ﴿١٨﴾

Balke Ham Haq Ko Baatil Par De Maarte Hain, To Haq Baatil Ka Sar Tod Deta Hai Aur Wo Usi Waqt Naabood[3] Ho Jaata Hai, Tum Jo Baate'n Banaate Ho, Wo Tumhare Liye Baais-e-Kharaabi Hain. (Surah al-Ambiya 21: 18)

Aaj ummat-e-islamia ki bhi kuch yehi haalat hai. Ahle Haq ke saath duniya ke deegar aqwaam-o-milal, shaana ba shaana islam ke naam lewa shirk-o-bidaat, taqleed-o-taassub aur jumood-o-taattul[4] ke khoo-garo'n[5] aur taaqqul-parasto'n[6] ki bhi seteezikaari[7] aur maaraka-aaraai ka silsila jaari hai. Lekin unhe'n naakaami aur hasrat ke siwa kabhi kuch haath na aaega.

Aisi soorato'n mein baatil-parasto'n ka hamesha se ek shewa ye raha hai ke wo haq ki raushni ko rokne ke liye be-ja bohtaan-baazi, ilzaam-tarashi, jhoote ittihamaat[8], shubahat-o-etirazaat aur propaganda ka sahaara lete hain. Taake mutalashiyaan-e-haq ko usse mutanaffir karke apne naapaak mansubo'n mein kaamyaab ho sake'n. Magar haq ke dalaail-o-baraheen apne andar kuch aisi fitri quwwat-o-tamaazat rakhte hain, jin se unke dajl-o-fareb ki qalai khul jaati[9] hai. Bode ilzaamaat

[1] T: Jung ke liye ek-doosre ke muqaabil hona, saff-aaraai [FL]
[2] T: Toot-phoot jaana, qala-qama hona, eradication [RKT]
[3] T: Zaaya, tabaah, barbaad [RKT]
[4] T: (تَعَطُّل) (Kisi kaam ka) band ho jaana ya ruk jaana [RKT]
[5] T: (خُوگَر) Jise kisi baat ki aadat pad jaae [RKT]
[6] T: (تَعَقُّل پرست) Sirf aqli dalaail ko maanne waale [RSB]
[7] T: (سِتیزَہ کاری) Jung, ladaai, jungjooi, heated or angry dispute; noisy argument [RKT]
[8] T: Ilzaam, tohmat, bohtaan lagaana [RKT]
[9] T: (قَلْعی کھول دینا) Aeb zaahir karna, parda faash karna, bhaanda phodna [RKT]

kaafoor[1] ho jaate hain aur haq ke noor se unke mansoobe jal kar khaakistar ho jaate hain.

Zer-e-nazar risaala mein Kitab-o-Sunnat ki raushni mein aise hi 10 ilzaamaat-o-ittihamaat ka jaaiza liya gaya hai, jinhe'n aksar-o-beshtar mukhalifeen Jamat-e-Ahle Hadees aur uski mabni-bar Kitab-o-Sunnat manhaji daawat se bhole bhale awaam ko behkaane aur warghalaane ke liye pesh kiya karte hain. Aur ghalat-fehmiyaa'n phaela kar unke zehno'n ko haq se door karne ki saee-e-na-masood[2] karte hain. Ye risaala Biraadaram Abu Zaid Zameer *waqafahAllahu*[3] ka tehreer-karda hai, jo kisi taaruf ke mohtaaj nahi hain. Maidan-e-daawat-o-tarbiyat mein apni ek shanaakht rakhte hain. Is umda koshish par Allah unhe'n jaza-e-khair ata farmaae.

Ameer-e-Mohtaram Shaikh Abdus Salaam Salafi (hz) ki khusoosi tawajjo aur arakeen-e-jamiat ke mashwara se Shoba Nashr-o-Ishaa-at, Subai Jamiat Ahle Hadees Mumbai se iski tabaa-at amal mein aarahi hai. Baari Ta'ala se dua-go hu'n ke is risaala ko mufeed banaae aur awaam un naas ko manhaj-e-Ahle Hadees samajhne ki taufeeq ata farmae. Ameen

Abu Inayatullah Sanabali Madani

Shoba Nashar-o-Ashaa-at Jamiat Ahle Hadees Mumbai

Dec 17th, 2013

Inayatullahmadani@yahoo.com

---

1 T: (كافُور) Door, ghaayab, disappear [RKT]

2 T: (سعی نامسدود) Be-panaah koshish, intihaai mehnat [RSB]

3 T: (وَقَفَهُ اللّٰهُ) Allah use qaayam rakhe/bar-qaraar rakhe [RSB]

بسم اللہ الرحمان الرحیم

Muqaddama

إِنَّ الْحَمْدَ لِلّٰهِ نَحْمَدُهُ، وَنَسْتَعِيْنُهُ ، وَنَسْتَغْفِرُهُ ، وَنَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنْ شُرُوْرِ أَنْفُسِنَا ، وَمِنْ سَيِّآتِ أَعْمَالِنَا ، مَنْ يَّهْدِهِ اللّٰهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ ، وَمَنْ يُّضْلِلْ فَلَا هَادِيَ لَهُ ، وَأَشْهَدُ أَنْ لَّا إِلٰهَ اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيْكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُوْلُهُ.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ حَقَّ تُقٰتِهٖ وَلَا تَمُوْتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ مُّسْلِمُوْنَ ﴿١٠٢﴾ [1]

يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوْا رَبَّكُمُ الَّذِىْ خَلَقَكُمْ مِّنْ نَّفْسٍ وَّاحِدَةٍ وَّخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيْرًا وَّنِسَآءً ۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِىْ تَسَآءَلُوْنَ بِهٖ وَالْاَرْحَامَ ۗ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيْبًا ﴿١﴾ [2]

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَقُوْلُوْا قَوْلًا سَدِيْدًا ﴿٧٠﴾ يُّصْلِحْ لَكُمْ اَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوْبَكُمْ ۗ وَمَنْ يُّطِعِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيْمًا ﴿٧١﴾ [3]

أَمَّا بَعْدُ : فَإِنَّ خَيْرَ الْحَدِيْثِ كِتَابُ اللّٰهِ ، وَخَيْرَ الهَدْيِ هَدْىُ مُحَمَّدٍ ﷺ وَشَرَّالأُمُوْرِ مُحْدَثَاتُهَا ، فَإِنَّ كُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ ، وَّكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ ، أَلضَّلَالَةُ فِي النَّارِ ، وَبَعْدُ ! [4]

Kisi fard ya jamat ke baare mein raae qaayam karne ya faisla karne ki do (2) soorate'n hain. Ek soorat ye hai ke taassub se buland hokar haqaaiq ki buniyaad par raae qaayam ki jaae. Ye tariqa aen imaan-o-taqwa ka taqaaza hai. Doosri soorat ye hai ke mahez bad-gumaniyo'n ko haqaaiq

---

[1] T: Aye Logo Jo Imaan Laae Ho! Allah Se Us Tarah Daro Jis Tarah Usse Darne Ka Haq Hai Aur Tumhe'n Maut Na Aae Magar Is Haalat Mein Ke Tum Musalman Ho. (Surah Aale Imran: 102)

[2] T: Aye Logo! Apne Rabb Se Daro Jis Ne Tumhe'n Ek (1) Jaan Se Paida Kiya Aur Usi Se Uska Joda Paida Karke Un Dono Se Mard Aur Aurate'n Kasrat Se Pahela Diye. Aur Allah Se Daro Jiske Waaste Se Tum Aapas Mein Sawaal Karte Ho Aur Rishte Todne Se Daro, Beshak Allah Tum Par Nigehbaan Hai. (Surah an-Nisa: 1)

[3] T: Aye Imaan Waalo! Allah Se Daro Aur Theek-theek Baat Kaha Karo. Wo Tumhare Aamal Durust Kar Dega Aur Tumhare Liye Tumhare Gunaah Bakhsh Dega Aur Jo Allah Aur Uske Rasool Ki Itaa-at Kare, To Yaqinan Usne Bahut Badi Kamyaabi Haasil Ki. (Surah al-Ahzaab: 70-71)
Oopar maujood teeno tarjume Ahsan ul Kalaam, Darussalam Edition se liye gae hain [RSB]

[4] T: Beshak sabse behtar kalaam Allah ki kitaab (Quran) hai aur sabse behtar raasta Muhammad ﷺ ka raasta (Sunnat) hai. Sabse buri baate'n wo hain jo deen mein nai ejaad ki gai ho'n, kyounke (deen mein) har nai cheez bidat hai aur har bidat gumraahi hai aur har gumraahi jahannam mein le jaane waali hai. [RSB]

ka darja dete hue mujarrad[1] taassub ki buniyaad par faisla kiya jaae. Badd-qismati se insano ki aksariyat isi doosre raaste par gaamzan dikhai deti hai. Aksar log haqaaiq ke bajaae mahez gumaan ki buniyaad par faisla karte hain. Allah Ta'ala ka farman hai:

وَمَا يَتَّبِعُ اَكۡثَرُهُمۡ اِلَّا ظَنًّا ؕ اِنَّ الظَّنَّ لَا يُغۡنِىۡ مِنَ الۡحَـقِّ شَيۡـًٔا ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيۡمٌۢ بِمَا يَفۡعَلُوۡنَ ۝٣٦

Un Mein Se Aksar Ka Ye Haal Hai Ke Wo Mahez Gumaan Ki Paerawi Karte Hain Aur Guman Haq Ke Muqaable Mein Kuch Kaam Nahi Aata Aur Allah Ta'ala Unke Amaal Se Poori Tarha Baa-khabar Hai. (Surah Yunus 10: 36)

Jis tarah din ke ujaale ko andhera keh dene se wo andhera nahi ho jaata, usi tarah zaati rujhanaat aur gumaan, haqaaiq ko badal nahi sakte. Adl-o-insaaf ki raah se hat kar kiye gae faisle sacchaai ko nahi badalte, lekin insaan ki soch, amal aur anjaam ko barbaad kar dete hain.

Koi aadmi saamne khada ho aur ek aadmi aankhe'n band kiye uski shakl-o-soorat aur libaas ke baare mein qiyaas-araiyaa'n[2] karne lage to koi bhi shakhs usko tehqeeq aur aqalmandi ka naam nahi deta. Lekin afsos ki baat hai ke jab Ahle Hadees ke baare mein faisla karne ka mauqa aata hai to aksariyat isi tarz-e-amal ka suboot dene lagti hai.

Kitne log hain jo Ahle Hadees se mahez bad-gumaani ki buniyaad par naraaz hote hain. Aise logo'n se poocha jaae ke kya waaqai aapne is cheez ki tehqeeq khud ki hai? Jo aqida ya usool Ahle Hadees se joda ja raha hai, kya khud aapne use Ahle Hadees ki zabaan se suna ya padha hai? To unse uska jawaab isbaat[3] mein nahi milta, balke unke jawaab se maaloom hota hai ke unho'n ne kisi aur se ye baat suni hai ke Ahle Hadees youn kehte hain aur youn karte hain! Agar wo waaqai kisi Ahle Hadees se ba-raah-e-raast pooch lete to haqiqat bilkul khul kar saamne aajaati. Saari bad-gumaaniya'n aur naraazgiya'n khatam ho jatee'n. Lekin afsos ke log is cheez ki himmat nahi kar paate aur ujaale ke bajaae andhere hi mein jeene ko ikhtiyaar kar lete hain.

---

[1] T: (مُجَرَّد) Sirf, mahez, akela, [RKT]
[2] T: (قیَاس آرائی) Andaaza ya takhmeena lagane ka amal, andaaza lagaana, gumaan karna, khayaal daudaana [RKT]
[3] T: (اِثْبَات) Iqrar, haami, haa'n [RKT]

Allah ke Rasool ﷺ ne farmaya:

أَلَا سَأَلُوْا إِذْ لَمْ يَعْلَمُوْا.

"*Jab unhe maaloom nahi tha, to unho'n ne poocha kyoun nahi?*". (Abu Dawood; Ibne Majah; Abu Dawood ba-tehqeeq Albani: 336 [Hasan])

Ahle Hadees ke silsila mein awaam mein bahut saari ghalat-fehmiya'n hain, jo unke dilo'n mein Ahle Hadees se nafrat ka sabab hain. Wo qareeb aakar Ahle Hadees ulama se khud nahi poochte kyounke unhe'n daraaya jaata hai ke agar tum Ahle Hadees hazraat ke qareeb bhi gae to gumraah ho jaaoge.

Ye risaala isi maqsad ko saamne rakhte hue likha ja raha hai, ke wo log jo Ahle Hadees ki daawat aur manhaj ko jaanna chaahte ho'n, unhe'n ikhtisaar ke saath kuch buniyaadi baate'n maaloom ho jaae'n, taake unhe'n apni pichli maalumaat par nazar-e-saani karke haqiqat-pasandaana faisla karne mein aasaani ho.

Ahle Hadees ke silsile mein ghalat-fehmiyo'n aur ilzaamaat ki ek lambi fehrist hai. Is risaala mein ikhtisaar ko malhooz rakhte hue baaz ahem shubahat hi ka izaala[1] kiya ja raha hai. Mazeed tafseeli bahes-o-tehqeeq ke liye Ahle Hadees Ulama ki likhi kitabo'n ya khud ulama ki taraf rujoo kiya ja sakta hai.

Aaiye dekhte hain ke Ahle Hadees se mutaalliq aam ghalat-fehmiya'n kya hain aur is silsila mein Ahle Hadees ka waaqai mauqif[2] kya hai.

Pehli Ghalat-fehmi: Ahle Hadees Ek Naya Firqa Hai Jo Angrezo'n Ki Ejaad Hai

Ahle Hadees ke silsile mein pehli ghalat-fehmi ye hai ke ye ek naya firqa hai, maazi mein is firqa ka wujood nahi tha. Hindustan mein angrezo'n ne is firqa ki buniyaad daali hai.

Ye mahez taareekhi haqaaiq se laa-ilmi ka natija hai. Kya Ahle Hadees maazi mein nahi the? Kya ye angrezo'n ki den hain? Kya Ahle Hadees ki

---

[1] T: (اِزالَہ) Zaael karna, door karna, mitaana [FL]

[2] T: (مَوقِف) Nuqta-e-nazar, andaaz-e-fikr, zaawiya-e-nigaah [RKT]

taareekh 100 ya 200 saal se ziyada puraani nahi? Aaiye dekhte hain haqiqat kya hai.

① Ahle Hadees Ke Imam Nabi ﷺ Hain:

❶

Ibne Kaseer, Allah Ta'ala ke farman

يَوۡمَ نَدۡعُوۡا كُلَّ اُنَاسٍ بِاِمَامِهِمۡ ‌. (Surah al-Isra 17: 71)

Us Din Ham Tamaam Logo'n Ko Unke Imam Ke Saath Bulaaenge.

Ki tafseer ke zimn mein farmate hain:

وَ قَالَ بَعْض السَّلَف : هَذَا أَكْبَرْ شَرَفٍ لِأَصْحَاب الْحَدِيْث لِأَنَّ إِمَامَهُمْ النَّبِيُّ ﷺ .

"*Salaf mein se baaz ka kehna hai ke ye ashaab ul hadees ka sab se bada sharf hai, kyounke unke Imam Allah ke Nabi ﷺ hain*". (Tafseer Ibne Kaseer: Surah al-Isra: 71)

❶ • Khateeb Baghdadi ؒ famate hain: "*Har wo giroh jo kisi khwaahish ki taraf jhuk jaae ya apni raae ko accha samajh kar us par jam jaae. Siwaae Ahle Hadees ke, to ye gumraah hai. Kyounke Ahle Hadees ki taazat sirf Kitabullah aur Sunnat-e-Rasool ﷺ hi unki daleel hai*". (Sharf Ashaab al-Hadees lil Khateeb: P7) •

Tafseer Ibne Kaseer tamaam ilmi halqo'n mein ek qaabil-e-etemaad tafseer hai. Ibne Kaseer❷ 701h mein paeda hue aur 774h mein unki wafaat hui. Wo na Hindustan ke the, na us zamaane mein angrezo'n ka koi wujood tha.

❷ • Poora Naam: Ismail bin Umar bin Kaseer bin Zau (ضوّ) bin Darah (درع) al-Quraishi al-Basrawi summa ad-Dimishqi, Abul Fida Imaduddin. Shohrat: Haafiz, muarrikh aur faqeeh. Paedaaish: Basra (Ash-Shaam) ke qareeb ek (1) gaao'n mein. Taaleem: 706 Hijri mein Dimishq muntaqil hue, ilm ki talaash mein safar kiya. Wafaat: Dimishq mein. Khususiyat: Inki tasaneef unki zindagi hi mein logo'n mein mashoor ho gaee'n. (Al Aalaam liz-Zarkali: V1 P320) •

Phir Ibne Kaseer ne Ahle Hadees ke silsila mein yaha'n apna qaul nahi, balke apne se pehle ke ahle ilm ka qaul zikr kiya hai, jisse ye baat maaloom hui ke salaf mein '*Ashaab ul Hadees*' naam se paae jaane waale ahle ilm Allah ke Nabi ﷺ ko apna imam maante the.

Kya sirf itni baat hi is mafrooza[1] ki tardeed ke liye kaafi nahi ke aaj se 700 saal se bhi ziyaada puraani kitab mein ek qaabil-e-etemaad mufassir, mohaddis aur muarrikh ne Ahle Hadees ki shaan ke silsila mein quran ki aayaat aur salaf ke qaul se istidlaal kiya hai?

Haqiqat ye hai ke Ahle Hadees ka wujood Ibne Kaseer se bhi qadeem hai.

② Imam Abu Hanifa Ke Ashaab Ke Daur Mein Ahle Hadees Ka Wujood

Hanafi mazhab ki kitab Durre Mukhtaar ki Sharah Rad al-Mohtaar mein Ibne Aabideen likhte hain: *"Ek hikayat[2] youn bayan ki jaati hai ke Abu Bakr al-Jozjaani❶ ke zamaane main Abu Hanifa ﷫ ke ashaab mein se ek shakhs ne ashaab ul hadees mein se kisi ke yaha'n uski beti se nikaah ka paeghaam bheja to is (Ahle Hadees) ne inkaar kar diya. Haa'n magar is shart par ke wo apna mazhab chod de aur imam ke peeche qirat kare aur ruku ke waqt raful yadain kare waghaira. Us shakhs ne ye shart qubool Karli, lihaaza us (Ahle Hadees) ne apni beti ka nikaah usse kar diya"*. (Rad al-Mohtaar: Kitab ul Hudood)

❶ • Ustaad: Abu Sulaiman al-Jozjaani. Ustaad ke Ustaad: Imam Muhammad bin al-Hasan ash-Shaibaani (Imam Abu Hanifa ke shaagird) Muqaam: Fiqa Hanafi ki sanad mein motabar (Al-Fawaaid al-Bahiyya: P12) •

Abu Bakr Jozjaani, Imam Muhammad bin Hasan ash-Shaibani ke shaagird Abu Sulaiman Jozjani ke shaagird hain. Imam Muhammad khud Imam Abu Hanifa ke shaagird hain.

Is hikayat se maaloom hota hai ke Imam Abu Hanifa ke ashaab ke zamaana mein bhi Ahle Hadees ka wujood tha. Itna hi nahi, balke Ahle Hadees us zamana mein bhi baaz fiqhi masaail jinhe'n furooi keh kar be-wazan qaraar diya jaata hai, masalan Qirat Khalf al-Imam, Raful Yadain waghaira ka khaas taur se ehtemaam karte the. Isse ye bhi maaloom hota hai ke Ahle Hadees hazraat deen ke maamla mein bahut sanjeeda

---

[1] T: (مَفرُوضَہ) Farz kiya hua, tasleem kiya hua, wo baat jo istidlaal ki buniyaad par maan li jaae neez farz kiya hua waaqia ya baat [RKT]

[2] T: (حِکایَت) Kahani, qissa, daastaan, baat, bayaan [RKT]

aur pukhta the. Unke nazdeek deen rishtedaari se ziyada ahem tha. Apni bacchiyo'n ka nikah karne se qabl wo rishta bhejne waale ko Nabi ﷺ ke farmaan aur sunnat ke ehtemaam par aamaada kar liya karte the.

Is hikayat se Ahle Hadees ka na sirf qadeem hona maaloom hota hai, balke unka shuru hi se deen ke silsila mein be-lachak hona maaloom hota hai. Jo khud deeni pukhtagi aur saabit qadmi ki daleel hai. Balke ham isse bhi pehle ke daur ka jaaiza le'n to bhi Ahle Hadees ka wujood mil jaata hai.

③ Imam Abu Hanifa Ke Shaagird Abu Yusuf ؒ Ka Ahle Hadees Ki Taraf Maelaan

Yahya bin Maeen farmate hain:

كَانَ أَبُوْ يُوْسُفَ الْقَاضِيْ يُحِبُّ أَصْحَابَ الْحَدِيْثِ وَيَمِيْلُ إِلَيْهِمْ.

"*Qazi Abu Yusuf ashaab ul hadees se bahut mohabbat karte the aur unhee'n ki taraf maail the*". (Tareekh Baghdad: Yaqoob naam se)

Leejiye Ahle Hadees ka wujood na sirf Imam Abu Hanifa ke shaagird-e-khaas Imam Abu Yusuf al-Qaazi ke daur mein saabit ho gaya, balke ye baat bhi maaloom hui ke Ahle Hadees se khud Imam Abu Yusuf mutaassir the, balke unki taraf maail bhi the.

Yaha'n sawaal ye hai ke kya koi qaabil-e-qadar shakhsiyat Ahle Hadees mein shumaar ki gai ha, jiska ilmi muqaam ahle ilm ke nazdeek bhi musallam ho aur jise aam aadmi bhi pehchanta ho? Aaiye ye baat bhi hanafi mazhab hi ki ek mashoor kitab se maaloom karte hain.

④ Imam Bukhari Ahle Hadees Mein Se The

Aen al-Hidaaya mein likha hai: "*Ham ne ijma kiya ke Shafai-o-Maliki-o-Hambali, balke tamaam Ahle Hadees misl Imam Bukhari waghaira-o-Ibne Jareer Tabari hatta ke ulama-e-Zaahiriyya, sab Ahle Sunnat Wal Jamat bar-haq hain aur sabka tamassuk*[1] *Quran-o-Ahadees Ahl as Sunnah par aqaaid-e-haqqa ke saath hai*". (Aen ul Hidaaya: V1 P538)

---

[1] T: (تَمَسُّک) Pakadna, acchi tarah giraft mein lena [RKT]

Yaha'n kai cheeze'n qaabil-e-ghaur hain:

❶ Hanafi hazraat ka ijma hai ke tamaam Ahle Hadees ahle sunnat wal jamat hain aur bar-haq hain.

❷ Ahle Hadees zaahiriyya[1] nahi hain, balke dono alag hain.

❸ Mufassir Imam Ibn Jarir at-Tabari aur Mohaddis Imam Bukhari dono Ahle Hadees the.

Imam Bukhari jaisi Jaleel ul qadr shakhsiyat ka naam Shafai, Maliki-o-Hambali ki bajaae Ahle Hadees ki misaal mein zikr karna na sirf Ahle Hadees ki qidmaat ki daleel hai, balke sharf bhi hai.

Yaha'n ye bhi dekh liya jaae ke Ahle Hadees ke silsila mein khud Imam Shafai, Imam Ahmad bin Hambal aur Imam Bukhari ki kya raae hai.

⑤ Imam Ahmad, Bukhari, Ibne Mubaarak Ke Nazdeek Ahle Hadees at-Taaefa al-Mansoora Hain

Mukhtalif alfaaz-o-turq[2] se ek hadees Bukhari, Muslim-o-deegar kutub mein aai hai. Allah ke Rasool ﷺ farmate hain:

لَا تَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي قَائِمَةً بِأَمْرِ اللهِ لَا يَضُرُّهُمْ مَنْ خَذَلَهُمْ أَوْ خَالَفَهُمْ حَتَّى يَأْتِيَ أَمْرُ اللهِ وَهُمْ ظَاهِرُونَ عَلَى النَّاسِ.

"Meri ummat mein ek giroh hamesha Allah ke hukm (yaane deen) par qaayam rahega. Unka saath chodne waale ya unki mukhalifat karne waale unhe'n kuch nuqsaan na pohoncha sakenge. Yaha'n tak ke Allah ka faisla (yaane qiyaamat) ajaae aur wo logo'n par ghaalib hi rahenge". (Muslim: Kitaab ul Imaarah: H3548)

Ye taaefa (jamaat) kaun hain? Iske jawaab ke liye aaiye dekhte hain ummat ke Jaleel ul qadr aimma ka kya kehna hai?

Fuzail bin Ziyaad kehte hain:

---

[1] T: (ظاہریہ) Ye ek (1) fiqhi maktab-fikr hai jiske paerukaar Quran-o-Hadees ke zaahiri alfaaz par amal karte hain. Wo qiyaas, raae ya taaweel ko qubool nahi karte (jaise Imam Dawood az-Zaahiri aur Ibne Hazam رحمۃ اللہ علیہ)

[2] T: Tareeqa, sanad

سَمِعْتُ أَحْمَدَ بْنَ حَنْبَلٍ وَذَكَرَ حَدِيثَ : لَا تَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي ظَاهِرِينَ عَلَى الْحَقِّ فَقَالَ : إِنْ لَمْ يَكُونُوا أَصْحَابَ الْحَدِيثِ فَلَا أَدْرِي مَنْ هُمْ ؟

"*Maine Imam Ahmad ko suna, unho'n ne ye hadees bayan ki [Meri ummat mein ek jamat hamesha haq par qaayam rahegi] to farmaya: Agar ye ashaab ul hadees nahi to phir main nahi jaanta ke wo kaun hain?*". (Sharf Ashaab ul Hadees lil Khateeb Baghdaadi: P42)

Yaane, Imam Ahmad ke nazdeek ye jamat Ahle Hadees ke siwa koi aur ho hi nahi sakti.

Imam Bukhari farmate hain: 'يَعْنِى أَصْحَابَ الْحَدِيْثِ' "*(Hadees mein mazkoor taaefa se) Muraad Ashaab ul Hadees hain*". (Sharf Ashaab ul Hadees lil Khateeb Baghdaadi: P45)

Abdullah bin Mubaarak taba-taabai mein se hain. Unki shakhsiyat ummat mein kitni musallam[1] hai, ye baat Imam Zahabi ke qaul se maaloom hoti hai. Imam Zahabi farmate hain: 'حَدِيْثُهُ حُجَّةٌ بِالْإِجْمَاعِ' "*Abdullah bin Mubarak ki bayan ki hui hadeeso'n ke hujjat (yaane qaabil-e-qubool) hone par ijma hai*". (Siyaar Aalaam an-Nubala: V8 P380 [Ar Risaala Print])

Is jamat ke baare mein Abdullah bin Mubaarak ﷺ farmate hain:

هُمْ عِنْدِيْ أَصْحَابُ الْحَدِيْثِ.

"*Wo (yaane haq par qaayam rehne waali jamat) mere nazdeek ashaab ul hadees hain*". (Sharf Ashaab ul Hadees lil Khateeb Baghdaadi: P41)

Yaha'n koi ye na kahe ke in ibaraat mein lafz "*Ashaab ul Hadees*" aaya hai "*Ahle Hadees*" nahi. Yaad rakhiye Ahle Hadees aur Ashaab ul Hadees, dono ke ek hi maane hain. Khud mohaddiseen dono ka istemaal karte hain. Masalan isi hadees ke silsila mein mohaddis Ali bin Madeeni farmate hain: 'هُمْ أَهْلُ الْحَدِيْثِ' "*Wo (yaane haq par qaayam rehni waali jamat) Ahle Hadees hain*". (Tirmizi: 2229; Sharf Ashaab ul Hadees: P9)

Yaha'n Ali bin Madeeni ne '*Ashaab ul Hadees*' ke baare mein '*Ahle*

---

[1] T: Poora, kaamil, durust, tasleem kiya gaya [FL]

Hadees’ ka lafz istemaal kiya hai. Ali bin Madeeni kaun hain? Ali bin Madeeni ka muqaam bataane ke liye Imam Bukhari ka qaul kaafi hai.

Imam Bukhari farmate hain: ‘مَا اسْتصغرتُ نَفْسِيْ إِلَّا بَيْنَ يَدَيْ عَلِيِّ بْنِ الْمَدِيْنِيِّ’ *“Ali bin Madeeni ke siwa mujhe kisi aur ke saamne apne chote hone ka ehsaas nahi hua”*. (Siyaar Aalaam an-Nubala: V12 P420 [Ar Risaala Print])

In tamaam aqwaal se ye baat maaloom hui ke salaf mein lafz Ahle Hadees maroof tha aur ye us jamat par bola jaata tha jo qiyaamat tak haq par qaayam rahegi.

Ek Shubha Ka Izaala:

Yaha’n ek ghalat-fehmi door karna zaroori hai. Wo ye ke baaz logo’n ko ye shubah hota hai ke in aqwaal mein Ahle Hadees ka lafz mohaddiseen ke liye istemaal hua hai, na ke kisi firqa ya jamaat ke liye. Wo kehte hain ke jaise tafseer ke maahir ko mufassir ya ahle tafseer kehte hain, usi tarah hadees ke maidaan mein maahireen ko mohaddiseen ya Ahle Hadees kehte hain, lekin ye baat sahih nahi hai. Iske ghalat hone ke liye itna hi kaafi hai ke agar waaqai Ahle Hadees se muraad mahez moahddiseen hain, to phir hadees mein qiyaamat tak haq par qaayam rehne waali jis jamat ka zikr kiya gaya hai, usme se mufassireen aur fuqaha ko khaarij karna padega. Hadees ke alfaaz mein ghaur karne se is khayaal ki ghalati aur bhi waazeh ho jaati hai, kyounke hadees mein Ahle Hadees ka tazkirah ahle baatil ke bil-muqaabil kiya gaya hai, na ke ahle fiqa-o-ahle tafseer ke bil-muqaabil.

Apni is baat ki mazeed wazaahat ke liye ham Shaikh Abdul Qadir Jeelani رحمه الله ka qaul pesh karna munaasib samajhte hain, jo unhee’n ki kitab “*Ghuniya-tut-Taalibeen*” mein maujood hai.

⑥ Ashaab ul Hadee Hi Ahle Sunnat Hain

Shaikh Abdul Qadir Jeelani رحمه الله farmate hain:

وَاعْلَمْ أَنَّ لِأَهْلِ الْبِدَعِ عَلَامَاتٌ يُعْرَفُونَ بِهَا فَعَلَامَةُ أَهْلِ الْبِدْعَةِ الْوَقِيْعَةُ فِي أَهْلِ الْأَثَرِ. وَعَلَامَةُ الزَّنَادِقَةِ تَسْمِيَتُهُمْ أَهْلَ الْأَثَرِ بِالْحَشَوِيَّةِ ، وَيُرِيدُونَ إِبْطَالَ الأَثَرِ. وَعَلامَةُ الْقَدَرِيَّةِ تَسْمِيَتُهُمْ أَهْلَ الْأَثَرِ مُجْبِرَةً. وَعَلَامَةُ

الْجَهْمِيَّةِ تَسْمِيَتُهُمْ أَهْلَ السُّنَّةِ مُشَبِّهَةِ. وَعَلَامَةُ الرَّافِضَةِ تَسْمِيَتُهُمْ أَهْلَ الْأَثَرِ نَاصِبَة. وَكُلُّ ذَلِكَ عَصَبِيَّةٌ وَغِيَاظٌ لِأَهْلِ السُّنَّةِ. وَلَا إِسْمَ لَهُمْ إِلَّا إِسْمٌ وَاحِدٌ ، وَهُوَ أَصْحَابُ الْحَدِيثِ. وَلاَ يَلْتَصِقُ بِهِمْ مَا لَقَبَهُمْ بِهِ أَهْلُ الْبِدَعِ كَمَا لَا يَلْتَصِقُ بِالنَّبِيِّ ﷺ تَسْمِيَةُ كُفَّارِ مَكَّةَ سَاحِرًا وَشَاعِرًا وَمَجْنُونًا وَمَفْتُونًا وَكَاهِنًا. وَلَمْ يَكُنْ اسْمُهُ عِنْدَ اللهِ وَعِنْدَ مَلَائِكَتِهِ وَعِنْدَ إِنْسِهِ وَجِنِّهِ وَسَائِرِ خَلْقِهِ إِلَّا رَسُولاً نَبِيًّا بَرِيئاً مِنَ الْعَاهَاتِ كُلِّهَا.

"*Aur ye jaan lo, ke ahle bidat ki kuch alamaat hain, jin se wo pehchan liye jaate hain. Unki ek alaamat ahle asar ki aeb-joi karna hai. Lihaaza zanaadaqa ki alaamat ye hai ke wo ahle asar ko hashwiya kehte hain aur isse unka maqsad mahez aasaar ko radd karna hota hai. Qadariyya ki alaamat ye hai ke wo ahle asar ko mujabbarah kehte hain. Jahmiyya ki alaamat ye hai ke ahle sunnat ko mushabbaha kehte hain. Raafiza ki alaamat ye hai ke wo ahle asar ko naasbiyya kehte hain aur (ahle bidat ki ye saari baate'n) ahle sunnat se unke taassub aur bhadaas ka natija hain. Aur unka (yaane ahle sunnat ka) to bas ek hi naam hai aur wo hai Ashaab ul Hadees. Bidatiyo'n ke diye hue un tamaam burey alqaab ka unse koi taalluq nahi. Ye maamla aisa hi hai jaise kuffar-e-Makkah ne Nabi ﷺ ko Saahir, Shayar, Majnoon, Maftoon aur Kaahin jaise alqaab diye the. Halaa'nke Aap ﷺ Allah, uske farishto'n, insaano, jinno'n aur tamaam makhluqaat ke nazdeek un tamaam buraiyo'n se paak ek Rasool aur Nabi the*". (Ghuniyatut Talebeen: V1 P166)

Darj-e-Baala Ibaarat Mein Baaz Baate'n qaabil-e-ghaur hain:

❶ Shaikh Abdul Qadir Jeelani رحمه الله ne Ahle Hadees ka tazkirah baatil firqo'n ke bil-muqaabil kiya hai.

❷ Unke nazdeek Ahle Hadees ke khilaaf be-buniyaad baate'n ghadna baatil firqo'n ki alaamat hai.

❸ Unke nazdeek Ahle Hadees aur Ahle Sunnat ek hi hain.

❹ Ahle Sunnat ka ek hi naam hai: Ashaab ul Hadees.

Is poori guftagu ke baad sawaal ye hai ke kya ab bhi Ahle Hadees ko ek naya firqa keh kar mashkook banaana sahih hai? Ham iska jawaab qaraeen par chod dete hain.

Doosri Ghalat-fehmi: Ahle Hadees, Rasool Allah ﷺ Ki Shaan Mein Gustaakhi Karte Hain

Ahle Hadees ke silsila mein doosri ghalat-fehmi, balke ilzaam ye hai ke wo Allah ke Rasool ﷺ ki taazeem nahi karte. Bahut se log laa-ilmi ke sabab Ahle Hadees ko gustaakh-e-rasool ﷺ samajhte hain. Balke baaz hazraat to Ahle Hadees ke aqida se is qadar naa-ashna[1] hote hain, ke wo saaf keh dete hain "*Ahle Hadees Rasool ko nahi maante*".

Haqiqat ye hai ke Ahle Hadees ke nazdeek Muhammad-e-Arabi ﷺ tamaam makhluqaat mein sabse ziyada qaabile taazeem hain. Aap ﷺ ki shaan tamaam Nabiyo'n aur Rasoolo'n se buland hai. Hamare is aqida ki buniyaad khud Nabi-e-Kareem ﷺ ka ye farman hai:

أَنَا سَيِّدُ وَلَدِ آدَمَ يَوْمَ القِيَامَةِ وَلضا فَخرَ وَ بِيَدِي لِوَاءُ الحَمْدِ وَلَا فَخْرَ ومَا مِنْ نَبِي يَوْمَئِذٍ آدَمُ فَمَنْ سِوَاهُ إِلَّا تَحْتَ لِوَائِي

"*Qiyaamat ke din main tamaam bani-e-aadam ka sardaar hunga aur (main ye bataur)-e-fakhr nahi (keh raha hoo'n). Hamd ka jhanda mere haath mein hoga aur mujhe us par koi fakhr nahi. Koi Nabi, khwaah Adam* عليه السلام *ho'n ya koi aur, aisa na hoga, jo mere jhande taley na ho*". (Musnad Ahmad; Tirmizi; Ibne Majah; Sahih al Jaame: 1468 [Sahih])

Qiyaamat ke din tamaam nabiyo'n ka syed[2] hona Aap ﷺ ki doosre nabiyo'n par fazilat ki daleel hai. Ye baat Ahle Hadees ke nazdeek musallam hai.

① Ahle Hadees Nabi ﷺ Ko Aap Ke Waaqai Muqaam Se Nahi Badhaate:

Lekin jaha'n Nabi-e-Kareem ﷺ ne hame'n apni shaan bataai hai, wahee'n is baat ki bhi taakeed ki hai ke ham aap ki taazeem mein ghuluv se bache'n aur aapki taazeem mein nasaara ki tarah hade'n paar na kar jaae'n.

Allah ke Rasool ﷺ ne farmaya:

لَا تُطْرُوْنِي ❶ كَمَا أَطْرَتِ النَّصَارَى ابْنَ مَرْيَمَ فَإِنَّمَا أَنَا عَبْدُهُ فَقُوْلُوْا عَبْدُ اللهِ وَرَسُوْلُهُ.

---

[1] T: (نا آشنا) Naa-waaqif, laa-ilm, anjaan [RKT]

[2] T: (سَيِّد) Sardaar, peshwa, rehbar, buzurg [RKT]

"*Meri taareef mein hadd se aage na nikal jaana, jis tarah nasaara Ibne Mariyam ki taareef mein hadd se aage nikal gae. Main to bas Allah ka ek banda hoo'n. Lihaaza tum mujhe Allah ka banda aur Rasool hi kaho*".
(Bukhari: Ahadees ul Ambiya: 3445)

❶ • وَقَالَ ابْن التِّين : مَعْنَى قَوْله {لَا تُطْرُونِي } لَا تَمْدَحُونِي كَمَدْحِ النَّصَارَى حَتَّى غَلَا بَعْضهمْ فِي عِيسَى فَجَعَلَهُ إِلَهًا مَعَ اللَّه وَبَعْضُهُمْ اِدَّعَى أَنَّهُ هُوَ اللَّه ، وَبَعْضُهُمْ ابْن اللَّه . (فتح الباري: الحدود: رَجْم الحُبْلَى فِي الزِّنَا إِذَا أَحْصَنَتْ) [1] •

Meri taareef mein hadd se aage na nikal jaana jis tarah Nasara ibne Maryam ki taareef mein hadd se aage nikal gae. Main to bas Allah ka ek (1) banda hoo'n, lihaaza tum mujhe Allah ka banda aur rasool hi kaho.

Nasaara (isaai) Hazrat Isa ﵇ ko maanne waale log the. Isa ﵇ par imaan laane ke bawujood wo gumraah ho gae. Nasaara ki gumraahi kya thi? Unho'n ne Isa ﵇ ko bandagi ke martaba se badha kar Rabb aur Maabood ka martaba de diya. Unho'n ne Isa ﵇ ki taareef bayan karne mein itna ghuluv kiya ke Allah ki zaat-o-sifaat mein unhe'n Allah ka shareek bana diya. Kisi ne unhe'n Allah ka beta bana diya ❷, to kisi ne unhe'n Allah hi qaraar de diya ❸, (Surah al-Maaida 5: 17) wo Isa ﵇ ko maanne ke bawujood kaafir ho gae.

❷ • وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمٰنُ وَلَدًا ﴿٨٨﴾ لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْـًٔا اِدًّا ﴿٨٩﴾ تَكَادُ السَّمٰوٰتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنْشَقُّ الْاَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًّا ﴿٩٠﴾ اَنْ دَعَوْا لِلرَّحْمٰنِ وَلَدًا ﴿٩١﴾ وَمَا يَنْۢبَغِيْ لِلرَّحْمٰنِ اَنْ يَّتَّخِذَ وَلَدًا ﴿٩٢﴾ اِنْ كُلُّ مَنْ فِى السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ اِلَّآ اٰتِى الرَّحْمٰنِ عَبْدًا ﴿٩٣﴾ •
(Surah Maryam 19: 88-93) [2]

❸ • لَقَدْ كَفَرَ الَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيْحُ ابْنُ مَرْيَمَ • (Surah al-Maaida 5: 17) [3]

---

[1] T: Imam Ibn at-Teen (3) ﵀ farmate hain: Nabike farmaan 'لا تُطْرُوْنِيْ' (mujhe hadd se mat badhaao) ka matlab ye hai ke mujhe us tarah taareef se mat nawaazo jis tarah isaaiyo'n ne hadd se tajaawuz kiya. Unho'n ne Isa ﵇ ke baare mein ghuluv karte hue baaz ne unhe'n Allah ka shareek thehraya, baaz ne kaha ke wo khud Allah hain, aur baaz ne unhe'n Allah ka beta bana diya. (Fath-ul-Baari: Kitaab al-Hudood)

[2] T: Aur Unho'n Ne Kaha: Rahman Aulaad Rakhta Hai. Albatta Yaqinan Tum Ek (1) Bahut Bhaari Baat (gunaah) Tak Aapohonche Ho. Qareeb Hain Ke Aasmaan Is (baat) Se Phat Pade'n, Aur Zameen Shaq Ho Jaae Aur Pahaad Reeza-reeza Ho Kar Gir Pade'n. Is (baat) Par Ke Unho'n Ne Rahman Ke Liye Aulaad Ka Daawa Kiya. Aur Rahman Ke Laayaq Nahi Ke Wo Kisi Ko Aulaad Banaae. Aasmaano Aur Zameen Mein Jo Koi Bhi Hain Wo Sab Rahman Ke Paas Ghulam Ban Kar Aaenge. [RSB]

[3] T: Yaqinan Un Logo'n Ne Kufr Kiya Jinho'n Ne Ye Kaha Ke Beshak Allah To Maseeh Ibne Maryam Hai. [RSB]

Allah ke Nabi ﷺ ne ummat-e-muslima ko nasara ke is tarz-e-amal se mana kiya hai, lihaaza farman-e-Nabawi ﷺ ki taameel mein Ahle Hadees ka aqida ye hai ke Rasool Allah ﷺ ki shaan bayan ki jaae, lekin us mein Aap ﷺ ki abdiyyat aur bandagi ka pehlu zehno'n se ojhal na hone diya jaae.

Khud Allah ke Rasool ﷺ ne farmaya:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ عَلَيْكُمْ بِتَقْوَاكُمْ وَلَا يَسْتَهْوِ يَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ عَبْدُ اللهِ وَرَسُولُهُ وَاللهِ مَا أُحِبُّ أَنْ تَرْفَعُونِي فَوْقَ مَنْزِلَتِي الَّتِي أَنزَلَنِي اللهُ عَزَّ وَجَلَّ .

"*Aye Logo! Apne Aapko bachaae Rakho, kahee'n shaitaan tumhe'n bhatka na de, main Muhammad bin Abdullah hoo'n. Main Allah ka banda aur uska Rasool hoo'n, Allah ki qasam mujhe hargiz ye pasand nahi ke tum mujhe mere is muqaam se badha do* ❶*, jo Allah Ta'ala ne mujhe ata kiya hai*". (Musnad Ahmad [Sahih]; As Silsilah Ahadees as Sahiha: 1097)

❶ • Ibne Abbas ؓ se riwayat hai, unho'n ne kaha Rasool Allah ﷺ ne farmaya: Aye Logo'n! Deen mein hadd se badhne se bacho, kyounke tum se pehle waalo'n ko deen mein ghuluv (ziyaadati) ne halaak kar diya. (Sahih al-Jaame: 2680; Ibne Majah: H1283, 2455; As-Sahiha: 2455) •

Yaha'n 2 baate'n maaloom huee'n:

① Nabi ﷺ ko khud ye baat pasand nahi ke aap ko aapke waaqai muqaam se badhaaya jaae.

② Shaitaan ko ye baat bahut pasand hai ke wo musalmano ko ghuluv mein mubtala karke gumraah karde.

Lihaaza Ahle Hadees hamesha se us chor darwaze ki nigraani karte rahe hain, jaha'n se shaitaan ke aane ka imkaan hai aur hamesha rahega, taake wo ummat ko ghuluv ki us bimaari se bacha sake'n, jis mein nasaara mubtala ho gae aur jiske natija mein wo haamil-e-wahee hone ke bawujood Allah aur uske rasool ke dushman qaraar paae. (Surah at-Tauba 9: 30-31; Surah al-Maaida 5: 116-118) ❷

❷ • وَقَالَتِ الْيَهُوْدُ عُزَيْرُ ابْنُ اللّٰهِ وَقَالَتِ النَّصٰرَى الْمَسِيْحُ ابْنُ اللّٰهِ ۭ ذٰلِكَ قَوْلُهُمْ بِاَفْوَاهِهِمْ ۚ يُضَاهِـــُٔوْنَ قَوْلَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ قَبْلُ ۭ قٰتَلَهُمُ اللّٰهُ ۚ اَنّٰى يُؤْفَكُوْنَ ۝ اِتَّخَذُوْٓا اَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ اَرْبَابًا مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَالْمَسِيْحَ ابْنَ مَرْيَمَ ۚ وَمَآ اُمِرُوْٓا اِلَّا لِيَعْبُدُوْٓا

اِلٰهًا وَّاحِدًا ۚ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۗ سُبْحٰنَهٗ عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ﴿٣١﴾ (Surah at-Tauba 9: 30-31) [1]

وَاِذْ قَالَ اللّٰهُ يٰعِيْسَى ابْنَ مَرْيَمَ ءَاَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُوْنِيْ وَاُمِّيَ اِلٰهَيْنِ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ ۗ قَالَ سُبْحٰنَكَ مَا يَكُوْنُ لِيْٓ اَنْ اَقُوْلَ مَا لَيْسَ
لِيْ ۗ بِحَقٍّ ۚ اِنْ كُنْتُ قُلْتُهٗ فَقَدْ عَلِمْتَهٗ ۗ تَعْلَمُ مَا فِيْ نَفْسِيْ وَلَآ اَعْلَمُ مَا فِيْ نَفْسِكَ ۗ اِنَّكَ اَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوْبِ ﴿١١٦﴾ مَا قُلْتُ لَهُمْ اِلَّا مَآ
اَمَرْتَنِيْ بِهٖٓ اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ رَبِّيْ وَرَبَّكُمْ ۚ وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيْدًا مَّا دُمْتُ فِيْهِمْ ۚ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِيْ كُنْتَ اَنْتَ الرَّقِيْبَ عَلَيْهِمْ ۗ وَاَنْتَ عَلٰى
كُلِّ شَيْءٍ شَهِيْدٌ ﴿١١٧﴾ اِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَاِنَّهُمْ عِبَادُكَ ۚ وَاِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَاِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿١١٨﴾ (Al-Maaida: 116-118) [2] •

Ahle Hadees ko gustaakh saabit karne ke liye baaz hazraat kuch baate'n bataur-e-misaal pesh karte hain. Masalan ye ke Ahle Hadees Nabi ﷺ ko noor nahi maante, balke aapko bashar maante hain. Ahle Hadees Aap ﷺ ko aalim ul ghaib nahi maante aur Aap ﷺ ko Allah ke taqarrub ka waseela nahi maante waghaira. Aaiye dekhte hain in baato'n ki waaqai haqiqat kya hai.

② Noor-o-Bashar Ka Masla

Baaz hazraat ka aqida hai ke Nabi ﷺ noor se bane hain. Un hazraat ki daleel ye qurani aayat hai: Allah Ta'ala ne farmaya:

قَدْ جَآءَكُمْ مِّنَ اللّٰهِ نُوْرٌ وَّكِتٰبٌ مُّبِيْنٌ .

Yaqinan Tumhare Paas Allah Ki Taraf Se Noor Aachuka Hai Aur Ek Khuli Kitab Bhi. (Surah al-Maaida 5: 15)

Ibn al-Jauzi ne is aayat ki tafseer mein (noor) ke silsila mein 2 aqwaal zikr kiye hain. Ek ye ke noor se muraad khud Allah ke Nabi ﷺ hain aur doosra qaul ye ke isse muraad islam hai.

---

[1] T: Aur Yahoodiyo'n Ne Kaha: Uzair Allah Ka Beta Hai Aur Isaaiyo'n Ne Kaha: Isa Allah Ka Beta Hai, Ye Unke Mooho'n Ki Baat Hai, Ye Isse Pehle Ke Kaafiro'n Ki Baat Ki Rees Karte Hain, Allah Unhe'n Halaak Kare Ye Kaha'n Phire Jaate Hain. Unho'n Ne Allah Ko Chod Kar Apne Ulama Aur Darwesho'n Ko (apna) Rabb Bana Liya Aur Maseeh Ibne Maryam Ko (bhi), halaanke Unhe'n Yehi Hukm Diya Gaya Tha Ke Wo Sirf Ek (1) Maabood (Allah) Ki Ibaadat Kare'n, Jiske Siwa Koi Maabood Nahi. Wo Us Shirk Se Paak Hai Jo Wo Karte Hain. [RSB]

[2] T: Aur Jab Allah Kahega: Aye Isa Ibne Maryam! Kya Toone Logo'n Se Kaha Tha Ke Mujhe Aur Meri Ma Ko Allah Ke Siwa Do (2) Maabood Bana Lo? To Wo Kahe'nge: Tu Paak Hai, Mere Liye (jaaiz) Nahi Ke Main Wo Baat Kahu'n Jiska Mujhe Haq Nahi. Agar Maine Ye Baat Kahi Ho To Yaqinan Tu Use Jaanta Hai. To Use Bhi Jaanta Hai Jo Kuch Mere Dil Mein Hai Aur Main Use Nahi Jaanta, Jo Kuch Tere Nafs Mein Hai. Beshak Toohi Sabse Badh Kar Ghaib Jaanne Waala Hai. [RSB]

Lekin kya Nabi takhleeq[1] ke etebaar se noor hain, ya phir aap tibbiyeen yaane andhere mein chupe haq ko saamne laane ke etebaar se noor hain? Mufassireen ne is sawaal ka jawaab diya hai.

Ibne Jareer at Tabari farmate hain:

يَعْنِي بِالنُّورِ مُحَمَّد ﷺ الَّذِي أَنَارَ اللهُ بِهِ الْحَقّ وَأَظْهَرَ بِهِ الْإِسْلَام وَمَحَقَ بِهِ الشِّرْكَ فَهُوَ نُورٍ لِمَنْ اسْتَنَارَ بِهِ يُبَيِّنِ الْحَقّ وَمِنْ إِنَارَته الْحَقّ تَبْيِينِهِ لِلْيَهُودِ كَثِيرًا مِمَّا كَانُوا يُخْفُونَ مِنْ الْكِتَاب.

"*Yaha'n noor se muraad Nabi ﷺ hain. Jinke zariye Allah Ta'ala ne haq ko zaahir kiya. Islam ko ghaalib kar diya aur shirk ko mita diya. Lihaaza Aap ﷺ us shakhs ke liye noor hain, jo Aap ﷺ se raushni haasil kare aur Aap ﷺ ke haq ko raushan karne hi mein ye bhi hai ke Aap ﷺ ne bahut se un cheezo'n ki tibbiyeen (wazaahat) kardi jinhe'n yahood logo'n se chupa diya karte the*". (Jaame al-Bayaan Tehqeeq Ahmad Shakir: V10 P143)

Agar is aayat hi ko poora padha jaae to baat waazeh taur par samajhe mein aajaati hai. Aayat is tarah hai:

يٰٓاَهۡلَ الۡكِتٰبِ قَدۡ جَآءَكُمۡ رَسُوۡلُنَا يُبَيِّنُ لَـكُمۡ كَثِيۡرًا مِّمَّا كُنۡتُمۡ تُخۡفُوۡنَ مِنَ الۡكِتٰبِ وَيَعۡفُوۡا عَنۡ كَثِيۡرٍ ؕ قَدۡ جَآءَكُمۡ مِّنَ اللّٰهِ نُوۡرٌ وَّكِتٰبٌ مُّبِيۡنٌ ۙ‏ ﴿۱۵﴾ يَّهۡدِىۡ بِهِ اللّٰهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضۡوَانَهٗ سُبُلَ السَّلٰمِ وَيُخۡرِجُهُمۡ مِّنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّوۡرِ بِاِذۡنِهٖ وَيَهۡدِيۡهِمۡ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسۡتَقِيۡمٍ‏ ﴿۱۶﴾

Aye Ahle Kitab, Tumhare Paas Hamara Rasool Aachuka Hai, Jo Un Bahut Cheezo'n Ki Tibbiyeen Karta Hai (yaane saaf bayan kar deta hai) Jinhe'n (Allah ki) Kitab Mein Se Tum Chupa Diya Karte The Aur Wo Tumhari Bahut Si Baato'n Ko Maaf Bhi Kar Deta Hai. Yaqinan Tumhare Paas Allah Ki Taraf Se Noor Aachuka Hai Aur Ek Khuli Kitab Bhi, Jiske Zariye Allah Un Logo'n Ko Jo Uski Raza Ki Paerawi Karte Hain, Salamati Ki Raahen Chalaata Hai Aur Gumraahiyo'n Se Nikaal Kar Apne Izn[2] se Noor Ki Taraf Le Aata Hai Aur Unhe'n Siraat-e-Mustaqeem Ki Taraf Gaamzan Kar Deta Hai. (Surah al-Maaida 5: 15-16)

Yaha'n ye baat bhi malhooz rahe ke Ahle Hadees Nabi ﷺ ko aam bashar nahi, balke *khair ul bashar* maante hain. Agar aap ko bashar maanna aapki shaan mein gustaakhi hai to zara ye bhi dekh le'n ke khud Nabi ﷺ

---

[1] T: Paedaaish, wujood mein laana [RKT]

[2] T: (اِذْن) Ijaazat, hukm [RKT]

ki sabse chahiti biwi aur musalmano ki ma Hazrat Ayesha ﵂ ka kya aqida tha.

Ayesha ﵂ farmati hain: 'كَانَ بَشَرًا مِنْ الْبَشَرِ' *"Allah ke Rasool ﷺ ek bashar hi the"*. (Musnad Ahmad: 26237 (Shoaib al-Arnaout ne ise sahih qaraar diya hai])

Ab kya Hazrat Ayesha ﵂ ko bhi gustaakh-e-Rasool ﷺ kaha jaae! Nahi, balke khud apne aqida ki islaah karni padegi.

③ Ilm-e-Ghaib Ka Masla:

Ahle Hadees ye maante hain ke Allah Ta'ala ne apne Nabi ﷺ ko waqtan-fa-waqtan aisi baate'n bataae'n jo ghaib mein se thee'n. Jannat, jahannam, zameen-o-aasmaan, maazi-o-mustaqbil ki bahut se khabre'n jo Aap ﷺ nahi jaante the, aapko bataai gaee'n. Lekin ilm-e-ghaib Allah Ta'ala ki khusoosiyat mein se hai. Lihaaza Allah ke saath us mein kisi ko shareek nahi kiya ja sakta. Is silsila mein Hazrat Ayesha ﵂ hi ka aqida aur usi ke saath unka fatwa bhi sun le'n.

Hazrat Ayesha ﵂ farmati hain:

مَنْ زَعَمَ أَنَّهُ يُخْبِرُ بِمَا يَكُونُ فِي غَدٍ فَقَدْ أَعْظَمَ عَلَى اللَّهِ الْفِرْيَةَ ❶ وَاللَّهُ يَقُولُ: ﴿ قُلْ لَّا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ الْغَيْبَ اِلَّا اللّٰهُ ﴾ ❷

"Jo shakhs ye daawa kare ke Allah ke Rasool ﷺ ye bata diya karte the ke aane waale din mein kya chupa hai to usne Allah par nihaayat sangeen jhoot bandha. Kyounke khud Allah Ta'ala ka farman hai:

قُلْ لَّا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ الْغَيْبَ اِلَّا اللّٰهُ

"Kaho, Aasmaan-o-Zameen Mein Koi Bhi Ghaib Nahi Jaanta Siwaae Allah Ke" (Surah an-Naml: 65)". (Muslim: Kitab ul Imaan: 259)

❶ • وَمَنْ زَعَمَ أَنَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي غَدٍ فَقَدْ أَعْظَمَ الْفِرْيَةَ. [ت: تفسير القرآن: 3068] (صحيح) [1] •

❷ • أَعْظَمُ الْفِرْيَةِ عَلَى اللَّهِ مَنْ قَالَ : إِنَّ مُحَمَّدًا ﷺ رَأَى رَبَّهُ وَإِنَّ مُحَمَّدًا ﷺ كَتَمَ شَيْئًا مِنَ الله وا الْوَحْيِ وَإِنَّ مُحَمَّدً ﷺ يَعْلَمُ

[1] T: Aur Jo Shakhs Ye Gumaan Kare Ke Wo Kal (mustaqbil) Ka Ilm Rakhta Hai, To Usne Bahut Bada Jhoot Bola [RSB]

مَا فِي غَدٍ (حب) [التعليقات الحسان 60] (صحيح) [1] •

Yehi aqida jo Hazrat Ayesha ؓ ka tha, wohi Ahle Hadees ka hai. Is aqida ki buniyaad par kya koi musalman Hazrat Ayesha ؓ ke aqida ki sehat par eteraz karne ki himmat kar sakta hai? Agar nahi to Ahle Hadees isi aqida ke sabab kis buniyaad par mujrim qaraar diye jaate hain? Mazeed ghaur-talab baat ye bhi hai ke Hazrat Ayesha ؓ ne apne aqida ki taaeed mein Quran-e-Kareem ki aayat se bhi istidlaal kiya hai. Lihaaza ise mahez unki zaati raae qaraar dena bhi ghalat hoga.

④ Tawassul Aur Waseela Ka Masla:

Ek eteraaz Ahle Hadees par ye bhi kiya jaata hai ke Ahle Hadees Nabi ﷺ ko waseela nahi banaate.

Iska jawaab ye hai ke Ahle Hadees ke nazdeek Allah se taqarrub ka waahid zariya aqida-o-amal mein Nabi ﷺ ki ittiba hai. Nabi ﷺ ki ittiba Allah ki raza aur maghfirat ka waahid aur yaqeeni waseela hai. Jo aadmi Nabi ﷺ ki sunnato'n ko nazar andaaz karke man-maani tariqe ejaad kare aur unko waseela maan kar Allah se ummeed lagaae to na sirf ye amal be-faaeda hai, balke bidat aur aakhirat mein Allah ki saza ka sabab hai.

Waseela ke silsile mein Sahaba Kiraam ؓ ka tarz-e-amal kya tha? Khalifa-e-Raashid Umar bin Khattab ؓ hi ke uswa ko dekhe'n to waazeh ho jaaega ke Sahaba ؓ Nabi ﷺ ki wafaat ke baad Aap ﷺ ki zaat ke waseela se dua karte the ya nahi.

Hazrat Anas bin Maalik ؓ farmate hain:

أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رضى الله عنه كَانَ إِذَا قَحَطُوا اسْتَسْقَى بِالْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَقَالَ اللَّهُمَّ إِنَّا كُنَّا نَتَوَكَّلُ إِلَيْكَ بِنَبِيِّنَا فَتَسْقِينَا وَإِنَّا نَتَوَسَّلُ إِلَيْكَ بِعَمِ نَبِيِّنَا فَاسْقِنَا قَالَ فَيُسْقَوْنَ.

"Hazrat Umar bin Khattab ؓ ka maamla ye tha ke jab bhi qahat[2] hota to wo Abbas ؓ se baarish ki dua karate. You'n kehte: Aye Allah pehle

---

[1] T: Allah par sabse bada jhoot ye hai ke koi ye kahe ke Muhammad ﷺ ne apne Rabb ko dekha, ya Muhammad ﷺ ne Allah ki wahee mein se kuch chupaaya, ya Muhammad ﷺ kal (mustaqbil) kai lm rakhte the [RSB]

[2] T: (قَحْطٌ) Sookha, khushk-saali, qillat [RKT]

ham apne Nabi ﷺ ka waseela ikhtiyaar karte the aur tu ham par baarish barsa deta tha. Ab ham apne Nabi ﷺ ke chacha ka waseela ikhtiyaar kar rahe hain, lihaaza ham par baarish barsa de. Chunache baarish ho jaati". (Bukhari: Kitab ul Juma: 1010)

Hazrat Umar رضي الله عنه ke jumla par ghaur kare'n ke "*Aye Allah pehle ham apne Nabi ﷺ ka waseela ikhtiyaar karte the*" yaane Nabi ﷺ ki dua ka waseela na ke aapki zaat-o-shakhsiyat ka waseela. Kyounke agar Nabi ﷺ ki wafaat ke baad bhi aapki zaat ke waseela se dua karna sahih hota to Hazrat Umar رضي الله عنه Nabi ﷺ ki zaat ko chodkar Abbas رضي الله عنه ka intikhaab na karte. Jabke Aap ﷺ ki qabr ke paas ab bhi ja sakte the aur aapki zaat ke waseela se dua kar sakte the.

Maaloom hua ke ye waseela Aap ﷺ ki zaat ka nahi, balke aapki dua ka waseela tha. Jo ab wafaat ke baad na raha. Haqiqat ye hai ke Sahaba Kiraam رضي الله عنهم ke yaha'n kisi ke naam ya zaat ke waseela se dua karne ka tariqa tha hi nahi, balke uske bajaae kisi nek shakhs se dua karwaane ka tariqa tha. Lihaaza Umar رضي الله عنه ne Nabi ﷺ ki wafaat ke baad Aap ﷺ ke chacha se dua karwaai.

Yaha'n ye baat bhi waazeh hui ke Nabi ﷺ ki qabr par jaakar aapse dua ki darkhwast ka tariqa bhi Sahaba Kiraam رضي الله عنهم ke yaha'n nahi tha. Warna Hazrat Umar رضي الله عنه us mauqa par zaroor aisa karte. Bas Ahle Hadees usi tariqa par aamil hain, jo Umar رضي الله عنه se saabit hota hai, ke zinda haazir saaliheen se dua karwaai jaae. Lekin iske bar-aks unka naam lekar unki zaat waseela se dua karwaana ek aisa amal hai, jo na Kitab-o-Sunnat se saabit hai aur na Sahaba Kiraam رضي الله عنهم ke amal se.

Teesri Ghalat-fehmi: Ahle Hadees Sahaba Kiraam Ko Nahi Maante Aur Unki Ihaanat Karte Hain

Ahle Hadees se mutaalliq teesri ghalat-fehmi ye hai ke Ahle Hadees Sahaba Kiraam رضي الله عنهم ko nahi maante, unki baat ko tasleem nahi karte aur unki shaan mein gustaakhiya'n karte hain.

Haqiqat ye hai ke Ahle Hadees ke nazdeek Sahaba Kiraam رضي الله عنهم aqida-o-amal dono ke etebaar se uswa-o-daleel hain.

① Ahle Hadees Ke Nazdeek Ahle Haq Wo Hain Jo Nabi ﷺ Aur Sahaba Kiraam ﷡ Ke Raaste Par Ho'n:

Allah ke Rasool ﷺ ne farmaya:

وتَفْتَرِقُ أُمَّتِي عَلَى ثَلَاثٍ وَسَبْعِينَ مِلَّةً كُلُّهُمْ فِي النَّارِ إِلَّا مِلَّةً وَاحِدَةً قَالُوا وَمَنْ هِيَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ مَا أَنَا عَلَيْهِ وَأَصْحَابِي.

"Aur meri ummat 73 firqo'n mein bat jaaegi aur ye sab ke sab jahannam mein jaaenge, siwaae ek (1) ke. Sahaba Kiraam ﷡ ne poocha: Aye Allah ke Rasool ﷺ wo ek (1) firqa kaunsa hoga? Aap ﷺ ne farmaya: Wo, jo us (raaste) par ho'n, jis par main aur mere sahaba ﷡ hain". (Tirmizi; Sahih al-Jaame: 5343 [Hasan])

Ahle Hadees ke nazdeek baad ke daur mein paeda hone waale ikhtilafaat ke waqt haq aur ahle haq ko pehchanne ka meyaar Sahaba ﷡ hain. Jo log Nabi ﷺ ki sunnat aur Sahaba ﷡ ke manhaj ke paaband ho'n, wohi Ahle Hadees ke nazdeek haq par hain. Jo hazraat Quran-o-Sunnat ke nusoos ki man-maani tashrihaat ko daleel ka muqaam de kar ummat mein bidaat aur khurafaat ejaad karte hain, unki tardeed mein bhi Ahle Hadees Sahaba ﷡ hi ke tarz aur usoolo'n ko bataur-e-istidlaal pesh karte hain.

In tamaam shawaahid ke bawujood mahez kam-fehmi[1] ki buniyaad par Ahle Hadees par taan[2] karna ya unke khilaaf ilzaam-taraashi karna hamesha se baaz logo'n ka tariqa-e-kaar raha hai aur rahega. Lekin be-daleel ilzaamaat apni tardeed ke liye khud hi kaafi hote hain.

② Sahaba Ikraam Ko Bura Kehne Waala Nabawi Laanat Ka Mustahiq Hai:

Ahle Hadees ke nazdeek Sahaba ﷡ ko sab-o-shitam[3] karne waala, unki shaan ko ghataane ki koshish karne waala, un par se ummat ke etemaad ko majrooh karne ki koshish karne waala laanat ka haqdaar hai. Kyounke khud Allah ke Rasool ﷺ ne aise shakhs ko maloon qaraar diya hai.

---

[1] T: (كَم فَہْمی) Naa-samjhi, bewaqoofi, be-aqli, ghair-shuoori [RKT]

[2] T: (طَعْن) Nukta-cheeni, aeb-joi, malaamat [RKT]

[3] T: (سَبّ و شَتْم) Zulm-o-sitam, laan-taan [RKT]

Allah ke Rasool ﷺ ne farmaya:

مَنْ سَبَّ أَصْحَابِي فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِيْنَ.

"Jo mere Sahaba ؓ ko gaali de (ya bura kahe) us par Allah ki laanat, farishto'n ki laanat aur tamaam logo'n ki laanat ho". (Sahih al-Jaame: 6285 [Hasan])

③ Sahaba Nabi ﷺ Ke Muqaable Mein Khalifa-e-Raashid Ki Baat Bhi Chod Dete The:

Har sahabi ka muqaam-o-ehteraam musallam hai. Lekin badi se badi shakhsiyat bhi daleel se badh kar nahi hoti. Dalaail ka wazan hamesha shakhsiyaat se ziyaada hota hai.

Sahaba ؓ ke nazdeek Khulafa-e-Rashideen ؓ qaabil-e-ehteraam the. Wo unke hukm aur faisle tasleem kar liya karte the. Lekin Sahaba ؓ Nabi ﷺ ki baat ke muqaable mein badi se badi shakhsiyat ki baat bhi qubool karne se inkaar kar dete the. Wo akabireen ki gustaakhi nahi karte the, lekin wo unke ehteraam ke naam par unki baat ko Kitab-o-Sunnat par tarjeeh dene waalo'n mein se bhi nahi the.

Iski ek behtareen wazaahat Hazrat Ali ؓ ke ek faisle aur is par Abdullah bin Abbas ؓ ke tabsara se ho jaati hai.

Ikrima ؒ farmate hain:

أُتِيَ عَلِيٌّ بِزَنَادِقَةٍ فَأَحْرَقَهُمْ فَبَلَغَ ذَلِكَ ابْنَ عَبَّاسٍ فَقَالَ لَوْ كُنْتُ أَنَا لَمْ أُحْرِقْهُمْ الله لِنَهْى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَلَقَتَلْتُهُمْ لِقَوْلِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ مَنْ بَدَّلَ دِينَهُ فَاقْتُلُوهُ.

"Hazrat Ali ؓ ke paas kuch zanaadiqa (murtad logo'n) ko laaya gaya, to unho'n ne un sabko jala diya. Jab ye khabar Ibne Abbas ؓ ko pohonchi to unho'n ne kaha: Agar (unki jagah faisla karne waala) main hota to un logo'n ko jalaane ka hukm na deta, kyounke Allah ke Rasool ﷺ ne aisa karne se mana kiya hai. Balke main unhe'n (jalaane ke bajaae, bataur-e-saza) qatl karne ka hukm deta. Kyounke Allah ke Rasool ﷺ ne farmaya: Jo apna deen badal de, use qatl kardo". (Bukhari: H6922)

Ek riwayat mein hai: 'فَبَلَغَ ذَلِكَ عَلِيًّا فَقَالَ صَدَقَ ابْنُ عَبَّاسٍ'

"(Ibne Abbas ؓ ki) ye baat Hazrat Ali ؓ ko maaloom hui to unho'n ne

kaha: Ibne Abbas ؓ ne sach kaha". (Tirmizi [Tehqeeq Albani]: H1458 [Sahih])

Is waaqia mein ek taraf Ibne Abbas ؓ ki haq-goi ka namoona hai, to doosri taraf Ali ؓ ke eteraaf-e-haq ki misaal bhi hai. Ibne Abbas ؓ ne Ali ؓ ke faisle ke muqaable mein Nabi ﷺ ki hadees bayan ki aur kaha ke main hota to hargiz aisa na karta. Ibne Abbas ؓ ne ye nahi kaha ke '*Hazrat Ali ؓ ne jo bhi kiya, unke paas iski kuch na kuch daleel zaroor hogi*'. Balke jo haq khud unke paas tha, uski raushni mein Hazrat Ali ؓ ke faisle se apne ikhtilaaf ka izhaar kiya. Hazrat Ali ؓ ne bhi unke is tarz-e-amal ko ghalati, gumraahi, ya be-adbi qaraar nahi diya. Balke saaf alfaaz mein khud uski tasdeeq-o-taaeed ki.

④ Sahaba Ikraam Rasool Allah ﷺ Ke Muqaable Mein Kisi Ka Qaul Tasleem Nahi Karte The:

Is silsila mein khud Hazrat Ali ؓ ka tariqa bhi isse mukhtalif na tha. Wo bhi isi usool ke paaband the ke chaahe kaisi bhi shakhsiyat kyoun na ho, uska qaul-o-amal Nabi ﷺ ke qaul-o-amal ke muqaable mein qaabil-e-iqtida nahi. Iski ek misaal Sahih Bukhari ki ek riwayat mein maujood hai.

Marwaan bin Hakam kehte hain:

شَهِدْتُ عُثْمَانَ وَعَلِيًّا رضى الله عنهما وَعُثْمَانُ يَنْهَى عَنِ الْمُتْعَةِ وَأَنْ يُجْمَعَ بَيْنَهُمَا . فَلَمَّا رَأَى عَلَى أَهَلَّ بِهِمَا لَبَّيْكَ بِعُمْرَةٍ وَحَجَّةٍ قَالَ مَا كُنْتُ لأَدَعَ سُنَّةَ النَّبِيِّ لِقَوْلِ أَحَدٍ.

"*Main us waqt Hazrat Usman-o-Ali ؓ ke paas maujood tha, jab Hazrat Usman tamatto se mana kar rahe the ke (Hajj aur Umrah) dono ko jama nahi karna chaahiye. Jab Hazrat Ali ؓ ne ye cheez dekhi to kaha: '* لَبَّيْكَ بِعُمْرَةٍ وَ حَجَّةٍ'[1] *aur dono ko jama kiya. Aur kaha: Main mahez kisi ke qaul ki buniyaad par Allah ke Rasool ﷺ ki sunnat nahi chod sakta*". (Bukhari: Kitab al Hajj: 1563)

Hazrat Ali ؓ ne Nabi ﷺ ki sunnat ke muqaable mein Hazrat Usman ؓ ke faisle ko qubool nahi kiya. Mazkoora dono riwayato'n mein Hazrat Ibne Abbas ؓ aur Hazrat Ali ؓ ke tarz-e-amal se ye baat waazeh hoti hai ke sahaba khud Khulafa-e-Rashideen ؓ ki wo baate'n jo Nabi ﷺ ke qaul-o-

[1] T: Main umrah aur hajj, dono ke liye haazir hoo'n [RSB]

amal se takraae, tasleem nahi karte the.

Yehi usool Ahle Hadees ka hai. Majmooi taur par Sahaba رضی اللہ عنہم ki baat hujjat hai, lekin jab un mein aapas mein kisi cheez mein ikhtilaaf ho jaae to aisi soorat mein tarjeeh usi baat ko di jaaegi, jiske haq mein daleel maujood ho aur Kitab-o-Sunnat ke muqaable mein kisi ki baat nahi li jaaegi.

In dono waqiaat mein ye baat bhi waazeh ho jaati hai ke kabhi akaabir Sahaba رضی اللہ عنہم tak bhi Nabi ﷺ ki koi baat nahi pohonch paati thi aur uske natija mein kabhi unse uske bar-khilaaf ijtihaad waaqe ho jaata tha. Us par doosre Sahaba رضی اللہ عنہم khair-khwahi ke jazba se unhe'n tambeeh kar diya karte the.

Chauthi Ghalat-fehmi: Ahle Hadees AuliyaAllah Ke Munkir Hain

Baaz log ye samajhte hain ke Ahle Hadees auliyaAllah ko nahi maante. Is baat ko mazeed shosha banaakar baaz muqarrireen Ahle Hadees ke khilaaf awaam ko bhadkaane ki koshish karte hain. Haqiqat ye hai ke Ahle Hadees wilaayat ko maante hain, balke qiyaamat tak us darwaze ke khula rehne ka etiqaad rakhte hain.

① Ahle Hadees Ke Nazdeek Auliya Kaun Hain:

Allah Ta'ala ne farmaya:

أَلَآ إِنَّ أَوْلِيَآءَ ٱللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَكَانُوا۟ يَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾

Khabardaar, Allah Ke Auliya Par (aakhirat mein) Na Koi Khauf Hoga Aur Na Wo Ghamgeen Honge. Ye Wo Log Hain, Jo Imaan Le Aae Aur Parhezgaari Ka Ehtemaam Karte Rahe. (Surah Yunus 10: 62-63)

Quran-e-Kareem ki mutaaddid aayaat mein is baat ki saraahat maujood hai ke baaz bando'n ko unke kamaal-e-imaan aur dawaam-e-taqwa ki buniyaad par Allah Ta'ala apni taraf se khusoosi taur par wilaayat ata farmata hai. Unhe'n apna khaas aur muqarrab bana leta hai. Is baat ka inkaar karna Quran-e-Kareem aur Ahadees-e-Sahiha ka inkaar karna hai. Ahle Hadees in tamaam nusoos par imaan rakhte hue auliyaAllah ke muqaam ko tasleem karte hain.

Lekin quran ki mazkoora aayat mein jaha'n auliya ka sharf aur unke liye Allah Ta'ala ke waade zikr kiye gae hain, wahee'n unki sifaat bhi bayan kardi gai hain. Jinki buniyaad par auliya ko ye muqaam naseeb hua hai. Wo sifaat kya hain? Wo 2 cheeze'n hain: Kamaal-e-Imaan aur Kamaal-e-Taqwa.

Ahle Hadees ka etiqaad hai ke qawi imaan aur parhezgaari se aaraasta zindagi ke baghair aadmi Allah Ta'ala ka wali nahi ban sakta. Wohi shakhs Allah Ta'ala ki wilaayat ka haqdaar hai, jiska aqida sahih ho aur uski zindagi taqwa-shiaari[1] ka namoona ho.

Lekin afsos ke bahut se log Allah Ta'ala ke bataae hue is paemaane ko bilkul nazar-andaaz karte hue man-maani usoolo'n ki buniyaad par jisko chaahte hain wali bana dete hain. Chaahe uski zindagi Imam ul Ambiya Muhammad-e-Arabi ﷺ ki talimaat ke kitni hi khilaaf kyoun na ho. Chaahe imaan-o-amal se uska door ka bhi rishta na ho. Baaz ajeeb-o-ghareeb cheezo'n ke saadir hone ko wilaayat ka meyaar bana lete hain aur nateeje mein aise logo'n ko bhi Allah Rabbul Aalameen ka wali bana dete hain, jo namaz roza tark karke nashi mein mast, zabaan se khurafaat bakne mein masroof rehte ho'n. Jab baseerat ki aankho'n par aqidat ki patti bandh jaati hai, to aise hi karishme wujood mein aate hain.

② Ahle Hadees Ke Nazdeek Ajaaibaat Wilaayat Ki Daleel Nahi

Baaz kharkh-e-aadat (ajeeb-o-ghareeb) cheeze'n kisi ko wali saabit karne ke liye daleel nahi ban saktee'n. Balke asal kasauti Quran-o-Sunnat ki paabandi hai. Aaiye is baare min maaloom karte hain ke Imam Shafai ne kya usool bayan kiya hai.

Imam Shafai ﷬ farmate hain:

إِذَا رَأَيْتُمُ الرَّجُل يَمْشِي عَلَى الْمَاءِ وَيَطِير فِي الْهَوَاءِ فَلَا تَغْتَرُوا بِهِ حَتَّى تَعْرِضُوا أَمْرِهِ عَلَى الْكِتَابِ وَالسُّنَّة.

"Jab tum kisi ko dekho ke wo paani par chal raha hai, ya hawa mein udh raha hai, to uski us cheez se zara bhi dhoka na khaao. Jab tak ke us maamle ko Kitab-o-Sunnat (ki kasauti) par parakh na lo". (Al Bidaaya wan

[1] T: (تَقْوىٰ شِعار) Allah Ta'ala se darte hue, uski raza ke liye parhezgaari ikhtiyaar karna [RSB]

Nihaaya: V13 P217)

Yaane koi kitni hi karamate'n kyoun na dikhade, usse dhoka na khaao. Maaloom hua ke mahez karaamat ki buniyaad par kisi ko wali ka muqaam dena ahle ilm ka tariqa nahi. Balke unke nazdeek waaqai wali wo hai, jiska aqida-o-amal zaahir-o-baatin, dono Quran-o-Sunnat ki ittiba se araasta ho.

Isi baat ko doosri sadi ke ek mashoor aalim-e-deen Khleel bin Ahmad al-Farahidi❶ jo kibaar taba-taabaeen mein se hain, bayan kiya hai: "*Agar Quran-o-Hadees waale Allah ke wali nahi hain, to phir zameen par Allah ka koi wali nahi*". (Sharf Ashaab ul Hadees: 96)

❶ • Al Khaleel bin Ahmad al Azdi Al Farahedi kubaar Tabe-taabaeen mein se hain, unki wafat 160h mein aur baaz ke mutabiq 170h mein hui •

Yaane Allah ke wali hone ke waaqai haqdaar wo log hain, jo Quran-o-Hadees ke haamil aur un par aamil ho'n.

③ Ahle Hadees Ke Nazdeek Nafa-o-Nuqsaan Dene Waala Allah Hai:

Yaha'n ye baat bhi malhooz rahe ke auliya ko maanna aur auliya ko maanna aur auliya ki qabro'n se maangna dono mein zameen-o-asmaan ka farq hai. Pehli cheez aen imaan ka taqaaza hai, jabke doosri cheez tauheed ke bilkul manaafi.

Ahle Hadees ka aqida hai ke kaaenaat mein Allah hi ki marzi chalti hai. Insaan par raahat-o-takleef ke jo bhi haalaat aate hain, wo Allah hi ke faisle ka natija hote hain. Allah ki marzi ke baghair na koi kisi ko kuch de sakta hai, na kisi se kuch cheen sakta hai. Kaaenaat mein marzi Allah hi ki chalti hai, lihaaza ek musalman ko apne tamaam muamalaat mein Allah hi se madad talab karna chaahiye. Allah Ta'ala ne farmaya:

وَإِنْ يَّمْسَسْكَ اللّٰهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهٗٓ إِلَّا هُوَ ۚ وَإِنْ يُّرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَآدَّ لِفَضْلِهٖ ۚ يُصِيْبُ بِهٖ مَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ ۚ وَهُوَ الْغَفُوْرُ الرَّحِيْمُ ﴿١٠٧﴾

Aur Agar Allah Tumko Koi Takleef Pohonchae To Uske Siwa Koi Aur Usko Door Karne Waala Nahi Hai Aur Agar Wo Tumhe'n Koi Khair Pohonchana Chaahe to Koi Nahi Jo Uske Fazl Ko Tumse Pherde. Wo Apne Bando'n

Mein Se Jise Chaahe Apna Fazl Ata Karta Hai. Wo Bada Maghfirat Farmane Wala, Nihayat Rahem Farmane Waala Hai. (Surah Yunus 10: 107)

④ Ahle Hadees Ke Nazdeek Qabro'n Ki Ibaadat Aur Unhe'n Sajda-gaah Banaana Haraam Hai:

Auliya Kiraam, balke kisi bhi musalman ke qabr ki be-hurmati Ahle Hadees ke nazdeek gunah hai. Lekin auliya ki qabro'n se muraade'n maangna, unka tawaaf karna aur waha'n jaakar sajde karna aur ye aqida rakhna ke wo hamare masaail hal karte hain, hame'n rizq-o-aulaad ata karte hain aur bimaari se shifa dete hain. Balke unki qabr ki mitti aur qabr par rakhe hue kade bhi hame'n kaamyaabi aur najaat dilate hain, ye saare aqaaid-o-amaal Muhammad-e-Arbi ﷺ ki talimaat aur Aap ﷺ ke Sahaba ﷺ ke tarz-e-amal ke saraasar khilaaf hain. Ye us tauheed ke khilaaf hai, jise de kar Rasool Allah ﷺ bheje gae the. Ahle Hadees auliya ki taazeem zaroor karte hain, lekin unhe'n Allah Ta'ala ki *Ruboobiyat* ya *Uloohiyat* mein shareek nahi karte. Wo unki qabro'n ki be-hurmati nahi karte, lekin unki qabro'n ko *Rabb ya Maabood* bhi nahi banaate.

Qabro'n ko ibaadat gaah bana lena yahood-o-nasaara ka tariqa hai. Yahood-o-Nasaara ki paerawi to waise bhi mana hai, lekin islam mein qabro'n ko sajda-gaah banane ke baare mein saaf mumaaniat bhi maujood hai.

Khud Allah ke Rasool ﷺ ne farmaya:

أَلَا وَإِنَّ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ كَانُوا يَتَّخِذُونَ قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ وَصَالِحِيهِمْ مَسَاجِدَ أَلَّا فَلَا تَتَّخِذُوا الْقُبُورَ مَسَاجِدَ إِنِّي أَنْهَاكُمْ عَنْ ذَلِكَ.

"*Khabardaar, jo log tumse pehle guzar chuke hain, unka haal ye tha ke wo apne nabiyo'n aur nek logo'n ki qabro'n ko masjid (sajda-gaah) bana liya karte the. Tum hargiz qabro'n ko masjid (sajda-gaah) na banaana. Main tumhe'n usse mana kar raha hoo'n*". (Muslim: Kitaab ul Masaajid: 827)

Islam mein masjid wo jagah hai, jaha'n Allah ko sajda kiya jaata hai. Jab qabro'n ko masjid banaana jaaiz nahi to khud un qabro'n ko sajda kaise kiya ja sakta hai. Sajda ibaadat hai aur Allah Ta'ala ne is baat se mana kar diya hai ke ham Allah ke siwa kisi aur ko sajda kare'n. Allah Ta'ala ne

farmaya:

وَمِنْ اٰيٰتِهِ الَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ ؕ لَا تَسْجُدُوْا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوْا لِلّٰهِ الَّذِىْ خَلَقَهُنَّ اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُوْنَ ﴿۳۷﴾

Aur Ye Raat Aur Din Aur Suraj Aur Chand Sab Allah Ki Nishaniyo'n Mein Se Hain. Lihaaza Tum Na Suraj Ko Sajda Karo Aur Na Chand Ko, Balke Us (Allah) Ko Sajda Karo Jisne Un Sabko Paeda Kiya Hai, Agar Waqai Tum Allah Ki Ibaadat Karne Waale Ho. (Surah Fussilat 41: 37)

Tauheed ka iqraar karne ke baad shirk ke raaste par chalna momin ka shiaar nahi. Lihaaza Ahle Hadees kisi bhi taabbudi[1] amal mein Allah ke saath kisi shakhsiyat ko shareek nahi karte, chaahe wo shakhsiyat kitni hi azeem kyoun na ho.

Ahle Hadees apni haajaat ki takmeel ke liye qabro'n mein madfoon saaliheen ko nahi pukarte. Ahle Hadees ke nazdeek aisa karna shirk hai, kyounke dua ibaadat hai aur Allah ke siwa kisi se dua karna, use Allah ki ibaadat mein shareek karna hai.

⑤ AuliyaAllah Khud Aise Shakhs Ke Dushman Hain Jo Allah Ke Siwa Doosro'n Ko Pukaare:

Allah Ta'ala ne farmaya:

وَمَنْ اَضَلُّ مِمَّنْ يَّدْعُوْا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَنْ لَّا يَسْتَجِيْبُ لَهٗۤ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ وَهُمْ عَنْ دُعَآئِهِمْ غٰفِلُوْنَ ﴿۵﴾ وَاِذَا حُشِرَ النَّاسُ كَانُوْا لَهُمْ اَعْدَآءً وَّكَانُوْا بِعِبَادَتِهِمْ كٰفِرِيْنَ ﴿۶﴾

Aur Us Shakhs Se Ziyaada Gumraah Kaun Ho Sakta Hai, Jo Allah Ke Siwa Kisi Aise Ko Pukaare Jo Qiyaamat Ke Din Tak Uski Pukaar Ko Sun Nahi Sakta. Balke Wo To Unki Dua Hi Se Ghaafil Hain. Aur Jab (qiyaamat ke din) Logo'n Ko Hashr Mein Jama Kiya Jaaega To Ye Un (pukaarne waalo'n) Ke Dushman Ban Jaaenge Aur Unki Ibaadat Ka Sire Se Inkaar Kar Denge. (Surah al-Ahqaaf 46: 5-6)

Is aayat mein har us shakhs ko gumraah qaraar diya gaya hai, jo Allah ke siwa kisi aur se dua kare. Aayat ka aakhri hissa bata raha hai ke Allah ke

---

[1] T: (تَعَبُّدی) Ibaadat ke tuar par, ibaadat se mutaalliq [RKT]

siwa kisi aur se dua karna dar-asal uski ibaadat karna hai. Lihaaza Ahle Hadees ke nazdeek Allah ke siwa qabro’n se ya qabr waalo’n se haajat-rawaai ki iltija karna shirk hai. Ye amal na Quran-o-Sunnat mein hai, na Sahaba رضي الله عنهم se iska suboot milta hai. Agar ye waaqai islam mein jaaiz hota to Sahaba رضي الله عنهم Nabi ﷺ ki qabr par jaakar apne deen-o-duniya ke masaail ka hal zaroor talab karte.

⑥ Ahle Hadees Auliya Ki Ibaadat Ko Allah Tak Pohonchne Ka Waseela Nahi Banaate:

Ahle Hadees ka ye aqida hai ke Allah ke taqarrub ke liye Allah ke bando’n ko waasta banaakar Allah ki ibaadat mein unhe’n shareek karna haraam hai. Tamaam ibadaat Allah hi ke liye khaas hain, lihaaza Allah ke auliya ko is tarah waseela banaana ke unke naam se nazre’n maan kar unke naam se jaanwar zibah karna ya unke taqarrub ke liye jaanwar zibah karna, unki qabro’n ka tawaaf karna, unki qabro’n par sajde karna waghaira ye tamaam cheeze’n shirk hain. Balke ye aen wohi shirk hai, jo Nabi ﷺ ke zamaana mein arab ke mushrikeen ke yaha’n paaya jaata tha. Ye shirk ki wohi qism hai, jiski tardeed mein Quran-e-Kareem naazil hua. Masalan Allah Ta’ala ne farmaya:

وَالَّذِيْنَ اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِهٖٓ اَوْلِيَآءَ ۘ مَا نَعْبُدُهُمْ اِلَّا لِيُقَرِّبُوْنَآ اِلَى اللّٰهِ زُلْفٰى ۭ اِنَّ اللّٰهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِيْ مَا هُمْ فِيْهِ يَخْتَلِفُوْنَ ڛ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِيْ مَنْ هُوَ كٰذِبٌ كَفَّارٌ .

Jin Logo’n Ne Allah Ke Siwa Auro’n Ko Auliya Bana Rakha Hai (wo kehte hain) Ham to Unki Ibaadat Bas Isi Liye Karte Hain, Ke wo Hame’n Allah Se Kuch Aur Qareeb Kar De’n. Yaqinan Allah Ta’ala (qiyaamat ke din) Unke Is Ikhtilaaf Ka Faisla Kardega, Jis Mein Wo Aaj Pade Hue Hain. Allah Ta’ala Aise Shakhs Ko Raah Nahi Sujhaata Jo Bada Jhoota Aur Naa-shukra Ho. (Surah az-Zumar 39: 3)

Arab ke mushrikeen apne butho’n ki ibaadat Allah ka qurb haasil karne ke liye karte the. Unka maqsood Allah tha, lekin us maqsad ke husool ke liye jo tariqa unho’n ne apnaaya tha, wo ghalat tha. Allah tak pohonchne ke liye shaitaan ne unhe’n wo raah sujhaai jo Allah se mazeed door karne waali thi. Apne us amal ke natija mein wo Allah par jhoot ghadne ke mujrim aur naa-shukre kaafir qaraar paae.

Ahle Hadees ka ye maanna hai ke kaamyaabi ke liye sirf accha maqsad kaafi nahi, balke us maqsad ke husool ke liye ikhtiyaar kiye hue asbaab ka Allah aur uske Rasool ki laai hui shariyat ke mutaabiq hona bhi zaroori hai.

Paanchwee'n Ghalat-fehmi: Ahle Hadees Aimma Arba Ko Nahi Maante Aur Unhe'n Gumraah Kehte Hain:

Ahle Hadees ke baare mein ek mughalta ye bhi hai ke Ahle Hadees Aimma Arba (rhh) ko nahi maante, balke unki shan mein gustaakhi karte hain aur unhe'n gumraah qaraar dete hain. Aaiye dekhte hain ke is maamla mein Ahle Hadees ka waaqai mauqif kya hai.

① Imamo'n Ke Baare Mein Ahle Hadees Ka Mauqif:

Is silsla mein maujooda daur hi ke ek bahut bade Ahle Hadees aalim Shaikh Saaleh al-Fauzan *hafizahullah* farmate hain:

وَهٰذَا هُوَ الْقَوْلُ الحَقُّ الْوَسَطُ : نَأْخُذُ مِنْ أَقْوَالِ الْعُلَمَاءِ وَالْفُقَهَاءِ مَا وَافَقَ الدَّلِيلُ مِنْ كِتَابٍ وَسُنَّةٍ وَنَتْرُكُ مَا خَالَفَ الدَّلِيلُ ❶ وَنَعْتَذِرُ لِلْعُلَمَاءِ فِي خَطَئِهِمْ وَنَعْرِفُ قَدْرَهُمْ وَلَا نَنْتَقِصُهُمْ .

"*Haq aur A'ad par mabni qaul yehi hai: Ham ulama-o-fuqaha ke aqwaal mein se wo qaul qubool kar lete hain, jo Kitab-o-Sunnat ki daleel ke muwaafiq ho* (Hujjatullah al-Baaligha: V1 P212-213) *aur us qaul ko chod dete hain,, jo daleel se takraata ho aur ham ulama ki (ijtihaadi) kahta par unhe'n mazoor samajhte hain. Unki qadar karte hain aur unki shaan hargiz nahi ghataate*". (Al Ajoobah al-Mufidah a'n Asalah al-Manaahij al-Jadidah: Suaal: 25)

❶ • وَمِنْهَا تَقْلِيدُ غَيْرِ الْمَعْصُومِ أَعْنِي غَيْرَ النَّبِيِّ الَّذِي ثَبَتَتْ عِصْمَتُهُ وَحَقِيقَتُهُ أَنْ يَجْتَهِدَ وَاحِدٌ مِنْ عُلَمَاءِ الْأُمَّةِ فِي مَسْأَلَةٍ فَيَظُنُّ مُتَّبِعُوهُ أَنَّهُ عَلَى الْإِصَابَةِ قَطعًا أَو غَالِباً فَيَرُدُّوا بِهِ حَدِيثًا صَحِيحاً وَهَذَا التَّقْلِيدُ غَيْرُ مَا اتَّفق عَلَيْهِ الْأمةُ الْمَرْحُومَةُ فَإِنَّهُم اتَّفقوا على جواز التَّقْلِيدِ للمجتهدينَ مَعَ الْعَلمِ بِأَنَّ الْمُجْتَهَدَ يُخطى ويصيبُ وَمَعَ الإستشراف النَصِ النَّبِي ﷺ فِي الْمَسْأَلَةِ وَالعزم على أَنه إِذا ظهر حَدِيثٌ صَحِيحٌ خِلَافَ مَا قَلَّدَ فِيهِ تَرَكَ التَّقْلِيدَ وَاتَّبَعَ الحَدِيثَ [حجة الله البالغة ج 1 ص 212-213] [1]

---

[1] T: Aur un (ghalat baato'n) mein se ek (1) ghair-maasoom (yaane Nabi ﷺ ke alaawa kisi) ki taqleed karna hai. Iski haqiqat ye hai ke ummat ke ulama mein se koi ek (1) kisi masla mein ijtihaad kare, phir uske paerukaar ye gumaan kar le'n ke wo zaroor ya umooman sahih hi hai. Chunache wo us (ijtihaad) ki wajah se ek (1) sahih hadees ko radd kar de'n. Ye wo taqleed hai jis

قال ابن تيمية : أَمَّا وُجُوبُ اتِّبَاعِ الْقَائِلِ فِي كُلِّ مَا يَقُولُهُ مِنْ غَيْرِ ذِكْرِ دَلِيلٍ يَدُلُّ عَلَى صِحَّةِ مَا يَقُولُ فَلَيْسَ بِصَحِيحِ بَلْ هَذِهِ الْمَرْتَبَةُ هِيَ مَرْتَبَةُ الرَّسُولِ الَّتِي لَا تَصْلُحُ إلَّا لَهُ [مجموع الفتاوى ج 35 ص 121] [1] •

Ahle Hadees ke nazdeek Aimma Arba (rhh) masoom-anil-khata[2] nahi, lekin qaabil-e-ehteraam zaroor hain. In hazraat ki ilmi khidmaat ka eteraaf na karna khud Allah Ta'ala ki naashukri hai. Kyounke ye hazraat Allah Ta'ala ki taraf se ummat-e-muhammadiya ﷺ ke liye ek nemat hain.

Yehi wo akabireen hain, jinho'n ne apne daur mein Quran-o-Hadees ki talimaat ko aam kiya aur pesh aane waale mutaadid pecheeda masaail mein Quran-o-Sunnat ke nusoos mein ghaur karke ummat ki rehnumaai farmaai. In hazraat ki tehqeeq aur ilmi khidmaat ka faaeda sirf unke apne daur ke liye mehdood na tha, balke baad ke adwaar[3] mein bhi ummat ke liye masaail mein ghaur-o-fikr aur tarz-e-ijtihaad mein mashaal-e-raah hai. In hazraat ki khidmaat ki naa-qadri waaqai Allah Ta'ala ki naashukri hai. Kyounke jo logo'n ka shukr ada nahi karta, wo Allah ka bhi shukr ada nahi karta.

Aimma Arba (rhh) ke baare mein Ahle Hadees ka mauqif ye hai ke unki ilmi khidmaat se istifaada kiya jaae, lekin un mein se kisi ek hi ka hokar baaqi se taassub na kiya jaae. Aisa na ho ke ham ek imam ki to saari baate'n maan le'n aur baaqi 3 imamo'n ki koi baat bhi maanne ke liye taiyaar na ho'n. Ahle Hadees ke nazdeek ye tarz-e-amal naa-insaafi hai. Is tarah ke taassub se aadmi 3 imamo'n ke garaa'n-qadr ilmi wirsa se mehroom ho jaata hai. Phir ye kaha'n ka usool hai ke ek imam ke muqaable mein baaqi 3 imamo'n ki baato'n ko bila-daleel tark kar diya jaae?

Ajeeb baat to ye hai ke agar Ahle Hadees Nabi ﷺ ki baat ke

---

par mubaarak ummat ka ittifaaq nahi hai. Kyounke unka is par ittifaaq hai ke mujtahideen ki taqleed jaaiz hai, lekin is shart ke saath ke ye ilm ho ke mujtahid se khata aur sawaab dono ho sakte hain aur saath hi ye taiyyaari bhi ho ke agar us masla mein koi sahih hadees us taqleed ke khilaaf mil jaae to taqleed ko chod kar hadees ki paerawi ki jaae. [RSB]

[1] T: Rahi ye baat ke kisi qaail (aalim ya mufti) ki har baat ko baghair daleel ke maan liya jaae, to ye durust nahi. Balke ye darja to sirf Rasool Allah ﷺ ka hai jo kisi aur ke liye jaaiz nahi.

[2] T: (مَعْصُوم عَنِ الْخَطا) Be-gunaah, jisne jurm na kiya ho, khataao'n se paak [RKT]

[3] T: (أَدْوَار) Daur, zamana, ahd [RKT]

muqaable mein kisi imam ki koi ek baat tasleem na kare'n to unhe'n imamo'n ka mukhalif-o-munkar, balke dushman-o-gustaakh qaraar diya jaata hai. Lekin ek ghair Ahle Hadees mahez "*apne*" imam ki taqleed mein ek saath 3-3 imamo'n ki baato'n ko be-jhijhak chod deta hai, lekin na wo imamo'n ka gustaakh kehlaata hai, na munkir. Balke wo "*apne*" imam ke qaul ki wajah se Nabi ﷺ ki baat ko bhi nazar-andaaz karde, tab bhi uske deen-o-imaan mein koi farq nahi padta.

Ahle Hadees imamo'n ki wo baat tasleem karte hain, jis par Quran-o-Sunnat se daleel maujood ho aur aisi baat ko tark kar dete hain, jo daleel se takraati ho. Wo kisi ek imam ke tamaam aqwaal ko qubool karke doosro'n ko nazar andaaz nahi karte. Balke har ek ki mudallal baat tasleem karte hain aur unki ilmi laghzisho'n par tambeeh karne ke bawujood unki shaan mein gustaakhi se bachte hain. Balke agar kisi masla mein unki baat khilaaf-e-daleel ya marjooh[1] bhi saabit ho jaae to khud unke liye husn-e-zan rakhte hue uzr talaash karte hain ke ho sakta hai ke un tak ye hadees na pohonchi ho, ya unho'n ne iska kuch aur matlab liya ho ya ise mansookh samjha ho ya unhe'n ufske motabar hone hi mein taraddud raha ho waghaira.

② Mujtahid Ke Faisla Mein Khata-o-Sawaab Dono Ka Ehtemaal Hota Hai:

Yaha'n ye sawaal paeda hota hai ke kya ek bade aalim se deen ke maamla mein faisla karne mein ghalati ho sakti hai? To iska jawaab khud Nabi-e-Kareem ﷺ ki hadees mein maujood hai.

Allah ke Rasool ﷺ ne farmaya:

إِذَا حَكَمَ الْحَاكِمُ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَصَابَ فَلَهُ أَجْرَانِ وَإِذَا حَكَمَ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَخْطَأَفَلَهُ أَجْرٌ.

"Jab ek haakim (mujtahid) faisla kare aur uske liye khoob ijtihaad (tehqiqi koshish) kare, phir uska faisla sahih nikal aae to uske liye do (2) ajr hain aur agar wo khoob ijtihaad karke faisla kare, lekin wo faisla karne mein khata kar jaae to uske liye ek (1) ajr zaroor hai". (Bukhari: Kitab ul Etesab bil Kitab wa Sunnah: 7352; Muslim: Kitab ul Qaziya: 3240)

[1] T: (مَرجُوح) Kamzor, maghloob, defeated [RKT]

Is hadees se 2 baate'n maaloom huee'n.

① Mujtahid se faisla karne mein kabhi khata bhi ho jaati hai.

② Mujtahid ko ijtihaad ki koshish ki buniyaad par khata ke bawujood 1 ajr zaroor milta hai.

Nabi ﷺ ke irshad ke baad ab koi momin ye kehne ki jurat nahi kar sakta ke mujtahid se khata nahi ho sakti.

③ Ahle Hadees Mujtahid Ki Ijtihaadi Khata Mein Iski Paerawi Nahi Karte:

Yaha'n kisi shakhs ko is ghalat-fehmi mein mubtala nahi hona chaahiye ke "*jis masla mein khata ke bawujood mujtahid ko ajr mil raha hai, us masla par amal karke hamen bhi ajr-o-sawaab milega, lihaaza ham sahih ho ya ghalat, ham har haal mein ajr ke mustahiq hain. Hame'n mujtahid se kisi masla mein ikhtilaaf karne ki zaroorat nahi*". Agar koi shakhs is khayal ko usool banaae hue hai to ye uski ghalati hai. Kyounke khalifa-e-raashid Umar bin Khattab ﵁ ka faisla is khush-fehmi ke qila ko masmaar karne ke liye kaafi hai.

Hazrat Umar Farooq ﵁ farmate hain:

الْسُّنَّةُ مَا سَنَّهُ اللّٰهُ وَرَسُوْلُهُ لَا تَجْعَلُوْا خَطَأَ الرَّأْيِ سُنَّةً لِلْأُمَّةِ.

"*Sunnat (tariqa) wohi hai jise Allah aur uske Rasool ﷺ ne jaari kiya hai, tum kisi ki (ijtihaadi) ghalati ko ummat ke liye sunnat na banaado*". (Jaame Bayan al-Ilm: 2014; Aalaam al-Muwaqqieen: V1 P57)

Is baat ki taaeed khud Quran-e-Kareem ki is aayat se hoti hai:

وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيْمَآ اَخْطَاْتُمْ بِهٖ وَلٰكِنْ مَّا تَعَمَّدَتْ قُلُوْبُكُمْ ۭ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا .

Aur Jis Maamla Mein Tumse Khata Ho Jaae, Usme Tum Par Koi Gunah Nahi, Magar Ye Ke Tumhare dil Pukhta Iraada Karle'n (to jaante boojhte ghalat kaam par tumhari pakad ho sakti hai). (Surah Ahzab 33: 5)

Maaloom hua ke jaan-boojh kar ghalati karna kisi ke liye bhi jaaiz nahi, na mujtahid ke liye na ghair-mujtahid ke liye.

Lihaaza jis shakhs par dalaail ki raushni mein haq baat waazeh ho jaae,

uske liye na khud ghalati par jumood[1] ikhtiyaar karne ki gunjaaish baaqi rehti hai, na doosro'n ko us par chalaane ki. Khud mujtahideen apni khata ke waazeh ho jaane ke baad usse rujoo kar liya karte the. Lihaaza jo shakhs in mujtahideen ke naqsh-e-qadam par chalne ka daawa kar raha hai, use unhee'n ki tarah khata se rujoo karke haq ki taraf aane ka suboot bhi dena chaahiye.

Misaal ke taur par Imam Abu Hanifa ka qaul dekh leejiye. Apne shaagird Imam Abu Yusuf se farmate hain:

وَيْحَكَ يَا يَعْقُوْب ، لَا تَكْتُبْ كُلَّ مَا تَسْمَعُ مِنِّيْ ، فَإِنِّيْ قَدْ أَرَى الرَّأْيِ الْيَوْمَ وَأَتْرُكُهُ غَدًا ، وَأَرَاى الرَّاي غَدًا ، وَأَتْرُكُهُ بَعْدَ غدٍ.

"Aye Yaqoob tumhara bura ho, mujh se suni hui har baat likh na liya karo, kyounke aaj meri ek raae hoti hai to kal main use chod deta hoo'n aur kal meri ek raae ho to parsoo'n use chod deta hoo'n (yaane rujoo kar leta hoo'n)". (Haashiya Ala Bahr ar-Raaiq li Ibne Aabideen: V6 P293)

④ Kisi Ek Imam Ki Taqleed Ke Wujoob Par Kabhi Bhi Ijma Nahi Hua ❶

❶ • قال ولي الله الدهلوي رحمه الله: وَقَدْ صَحَّ إِجْمَاءُ الصَّحَابَةِ كُلِّهِمْ أَوَّلِهِمْ عَنْ آخِرِهِمْ وَإِجْمَاءُ التَّابِعِينَ أَوَّلِهِمْ عَنْ آخِرِهِمْ وَإِجْمَاءُ تَبَعِ التَّابِعِينَ أَوَّلِهِمْ عَنْ آخِرِهِمْ عَلَى الْإِمْتِنَاءِ وَالْمَنْعِ مِنْ أَنْ يَقْصِدَ أَحَدٌ إِلَى قَولِ إِنْسَانٍ مِنْهُمْ أَوْ مِمَّنْ قَبْلِهِمْ فَيَأْخُذَهُ كُلَّهُ [حجة الله البالغة: باب حكاية حال الناس قبل المائة الرابعة وبعدها] [2] •

Yaha'n baaz log ye keh sakte hain ke ham mujtahid ki baato'n ko is liye nahi chod sakte ke unki taqleed par ummat ka ijma ho chuka hai. To un hazraat se arz hai ke unka ye daawa khud tazaad-bayaani aur ikhtilaaf ka shikaar hai.

Abdul Hai Luckhnawi likhte hain: *"Mazhab-e-muayyan ki taqleed ke wujoob ke baare mein har zamaana ke ulama mein ikhtilaaf raha hai"*.

---

[1] T: (جُمُود) Sakhti, band zehniyat [RSB]

[2] T: Hazrat Shah Waliullah Mohaddise Dehelwi ﷬ farmate hain: Sahaba Kiraam ﷢ pehle se le kar aakhir tak taabaeen ka pehle se lekar aakhir tak, aur taba-taabaeen ka pehle se lekar aakhir tak is baat par ijma saabit hai ke kisi shakhs ke qaul ko mukammal taur par le lena (baghair tehqiq ke) aur use hi hujjat banana mamnoo hai. Khwah wo qaul un (Sahaba, Taabaeen) mein se kisi ka ho ya unse pehle ke logo'n ka. (Hujjatullah al-Baaligha: Baab Hikayat Haal an-Naas Qabl al-Miah ar-Rabia wa Baadaha) [RSB]

(Majmua al-Fataawa Abdul Hai: P149 [Suaal 129])

Leejiye "*har zamaana*" mein "*ulama*" kisi ek mazhab ki taqleed ke wujoob par jama nahi ho sake. Ab sawal ye hai ke phir ye "*ijma*" aakhir kis daur mein hua? Haqiqat ye hai ke ummat ke kisi fard ko kisi ghair nabi ki tamaam baato'n ka paaband kar dena kisi daleel se saabit nahi hai. Musalman na us par kabhi jama hue aur na jama ho sakte hain. Ye mahez daawe hain, jinke peeche maslaki taassub aur khud-saakhta mazhabi tafawwuq[1] ke siwa aur koi "*daleel*" nahi. Balke ijma to uske bar-khilaaf par hua hai.

Khud Asharf Ali Thanwi Sahab kehte hain: "*Agarche is amr par ijma naql kiya gaya hai ke mazaahib-e-arba ko chod kar mazhab-e-khaamis mustahdas[2] karna jaaiz nahi. Yaane jo masla chaaro'n mazhabo'n ke khilaaf ho, us par amal jaaiz nahi, ke haq daaer-o-munhasir in chaar (4) mein hai. Magar is par bhi koi daleel nahi is liye ke ahle zaahir har zamaana mein rahe aur ye bhi nahi ke sab ahle hawa hi ho'n, wo is ittifaaq se alag rahe. Doosre agar ijma saabit bhi ho jaawe, magar taqleed-e-shakhsi par to kabhi ijma bhi nahi hua*". (Tazkiratur Rasheed: V1 P131)

Yaha'n kaee baate'n saamne aai.

① Baaz baato'n par ijma ka daawa to hai, magar be-daleel hai.

② Haq 4 maslako'n mein munhasir hone ka daawa daleel ki roo se sahih nahi.

③ Taqleed-e-shakhsi par to kabhi ijma hua hi nahi.

Is baat ko saamne rakha jaae to kisi ummati ko ek (1) Imam ya chaar (4) maslako'n mein se kisi ek ka paaband karna, ek be-daleel cheez ka paaband banaana hai, jiske har daur mein ahle ilm mukhaalif rahe hain.

---

[1] T: (تَفَوُّق) Bartari, tarjeeh, fauqiyat, badaai, sabqat ba-lihaaz-e-martaba [RKT]

[2] T: (مُستَحدَث) Naya paeda kiya gaya, naya ejaad-karda, naya banaya hua [RKT]

Chatthi Ghalat-fehmi: Ahle Hadees Ulama Ko Nahi Maante

Ahle Hadees ke taqleed-e-shakhsi se ehteraaz ko bahut se log ulama bezari ke mutaraadif[1] bana dete hain. Wo ye samajhte hain ke jab Ahle Hadees Aimma Arba (rhh) hi ki taqleed nahi karte to doosre ulama ko kya maanenge. Halaanke ye haqiqat-e-waaqia ke bilkul bar-khilaaf hai. Ahle Hadees kisi aalim ki shakhsiyat ya iski baat ko Nabi ﷺ ki tarah waajib ul ittiba nahi maante, lekin iske bawujood wo ulama ki qadar karte hain aur deen ke masaail samajhne mein ahle ilm se istifaada karne aur un se rehnumaai lene ko zaroori samajhte hain.

① Ahle Hadees Laa-ilmi Ki Soorat Mein Ahle Ilm Ki Khidmaat Se Istifaada Karte Hain:

Khud Allah Ta'ala ne laa-ilmi ki haalat mein ulama se istifaada ka hukm diya hai. Allah Ta'ala ne farmaya:

فَسْـَٔلُوْٓا اَهْلَ الذِّكْرِ اِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ .

Agar Tumhe'n Maaloom Na Ho To Ahle Zikr (yaane ahle ilm) Se Pooch Lo. (Surah an-Nahl 16: 43; Surah al-Ambiya 21: 7)

Is aayat se ahle ilm is baat par istidlaal karte aae hain ke jo shakhs ilm na rakhta ho, wo uske jaanne waale ki taraf rujoo kare aur usse pooch kar apne ilm mein izaafa kare.

② Ulama Ka Duniya Se Uthaaya Jaana Logo'n Ki Gumraahi Ka Ek Bada Sabab Hai:

Ahle Ilm ka wujood ummat ke liye gumraahiyo'n se hifaazat ka zariya hai aur ulama ka fuqdaan gumraahi aur halaakat ka sabab hai.

Allah ke Rasool ﷺ ne farmaya:

إِنَّ اللّٰهَ لَا يَنْزِعُ الْعِلْمَ بَعْدَ أَنْ أَعْطَاكُمُوهُ انْتِزَاعًا وَلَكِنْ يَنْتَزِعُهُ مِنْهُمْ مَعَ قَبْضِ الْعُلَمَاءِ بِعِلْمِهِمْ فَيَبْقَى نَاسٌ جُهَّالٌ يُسْتَفْتَوْنَ فَيُفْتُونَ بِرَأْيِهِمْ فَيُضِلُّونَ وَيَضِلُّونَ .

---

[1] T: (مُتَرادِف) Mumaasil hona, ham-maane hona [RKT]

“Allah Ta’ala aisa nahi karega ke ilm ata karne ke baad use tumse youn-hi cheen le, balke wo ilm ko is tarah uthaaega ke ulama (ek-ek karke duniya se) apne ilm ke saath utha liye jaaenge. Phir haal ye hoga ke bas jaahil reh jaaenge, jin se fatwe pooche jaaenge. Wo mahez apni raae se fatwe denge aur natija mein doosro’n ko bhi gumraah karenge aur khud bhi gumraah honge”. (Bukhari: H7307; Muslim: H4828-4829)

Is hadees ki buniyaad par Ahle Hadees bhi yehi etiqaad rakhte hain ke ulama ka wujood ummat ke liye khair-o-hidaayat ka sabab hai. Ulma ki ghair maujoodgi naa-ahlo’n ko fatwa baazi ka mauqa faraaham karegi jo khud unki aur doosro’n ki gumraahi ka sabab banegi. Lihaaza hamesha ulama se jude rehna chaahiye.

③ Ahle Hadees Khud Khwahishat Ki Paerawi Ki Buraai Karte Hain:

Baaz logo’n ko ye badd-gumaani hai ke Ahle Hadees ki daawat ka maqsad awaam ko ulama se aazaad karke khwahish-parasti ke raaste par daalna hai. Halaanke eteraaz karne waalo’n mein shayad hi koi hoga, jo ye na jaanta ho ke Ahle Hadees ke yaha’n ulama bhi hain aur awaam bhi jo ulama se deeni masaail pooch kar uske mutaabiq amal karte hain. Duniya bhar mein Ahle Hadees ke bade-bade deeni madaaris aur jaamiaat maujood hain, jin se har saal saekdo’n hazaaro’n talaba sanad-yaafta hokar deeni khidmat ke liye muaashara ka hissa bante hain.

Ahle Hadees ki daawat hargiz ye nahi hai ke awaam ko ulama se door karke unhe’n mujtahid ki gaddi par bitha diya jaae. Balke Ahle Hadees ki daawat ye hai ke awaam ko us ilm ki taraf laaya jaae, jise lekar Allah ke Rasool ﷺ aae. Ahle Hadees ki daawat ye hai ke logo’n mein ye mizaaj paeda ho ke wo mazhabi-o-maslaki taassub se oopar uth kar haq ko tasleem karne waale bane’n. Chaahe haq pesh karne waala fareeq mukhaalif hi kyoun na ho. Ahle Hadees ki daawat ye hai ke ummat mein baap, dada, rishte-naate, samajh aur khwahishaat se oopar uth kar Allah aur uske Rasool ﷺ ki baat ko tasleem karne ka mizaaj paeda ho. Balke ghaur karne se maaloom hota hai ke asal khwahish-parasti to yehi hai ke baap, dada, samajh aur maslaki taassub ki buniyaad par Allah aur uske Rasool ﷺ ki baat ko tasleem karne se aadmi gurez kare. Allah Ta’ala farmata hai:

فَاِنۡ لَّمۡ يَسۡتَجِيۡبُوۡا لَكَ فَاعۡلَمۡ اَنَّمَا يَتَّبِعُوۡنَ اَهۡوَآءَهُمۡ ؕ وَمَنۡ اَضَلُّ مِمَّنِ اتَّبَعَ هَوٰٮهُ بِغَيۡرِ هُدًى مِّنَ اللّٰهِ ؕ
Phir (Aye Nabi) Agar Wo Aapki Baat Qubool Na Kare'n To Aap Samajh Leejiye Ke wo Mahez Apni Khwahish Par Chal Rahe Hain. Aur Usse Badh Kar Gumraah Kaun ho Sakta Hai, Jo Allah Ki Rehnumaai Ki Bajaae Mahez Apni Khwahish Ki Paerawi Karne Lage. (Surah al-Qasas: 28: 50)

Yaane agar log Allah ke Rasool ﷺ ki pukaar par labbaik na kahen, Aapki bat ko tasleem na kare'n, balke sunna bhi gawaara na kare'n, to ye unke khwahishaat-parast hone ki kaafi daleel hai. Aur Allah ki taraf se aai hui hidaayat-o-rehnumaai ko chodkar mahez gumaan aur khwahishaat ki paerawi karna sabse badi gumraahi hai. Jo shakhs Allah ki taraf se aai hui rehnumaai ki mukhalifat kare, uske raah-e-haq se bhatak jaane aur manzil se mehroom hone mein kya shubah ho sakta hai.

Ahle Hadees ke nazdeek jis tarah ulama se aazaad hona gumraahi ka sabab hai, usi tarah ulama ke fatwo'n mein se apni khwahish ke mutaabiq fatwe talash karne un par amal karna bhi gumraahi hai. Aisa karne waal shakhs ba-zaahir ulama ki baat ka paaband dikhaai deta hai, lekin haqiqat mein wo apne nafs ka ghulam hota hai.

Sulaiman at Taimi ❶ kehte hain: 'إِنْ أَخَذْتَ بِرُخْصَةِ كُلِّ عَالِمٍ اجْتَمَعَ فِيْكَ الشُّرُّكُلُّهُ' "*Agar tum har aalam se uske rukhsat (yaane asaani) waale fatwa lene lago, to tumhare andar saara shar jama ho jaaega*". (Jaame Bayan al-Ilm: 1089)

❶ • Sulaiman bin Tarkhan at-Taimi Abul Motamir al-Basri. (Wo Taim qabile mein rahe is liye unki nisbat unhi ki taraf ho gai). Tabaqa 4, Padaaish 46 hijri, wafaat 143 hijri. •

Ibne Abdul Barr farmate hain: 'هٰذَا إِجْمَاعٌ لَا أَعْلَمُ فِيْهِ خِلَافًا' "*Is baat par ijma hai, mere ilm mein is qaul se kisi ko ikhtilaaf nahi*". (Jaame Bayan al-Ilm: 1089)

Apni chaahat ki takmeel ke liye ulama ke aqwaal ka sahara lena ilm ke bajaae jahaalat aur khair ke bajaae shar kehlaane ka ziyada haqdaar hai. Ahle Hadees ki daawat har qism ki khwahish-parasti se bachne aur Kitab-o-Sunnat ke taabe hone ki daawat hai.

④ Ikhtilaaf Ka Faisla Kitab-o-Sunnat Ki Raushni Mein Hona Chaahiye:

Yaha’n ye baat bhi qaabil-e-ghaur hai ke jo log ulama ki baat maanne ki taakeed karte hain, aur Ahle Hadees ko ulama ka dushman saabit karne ki koshish karte hain, kya wo saare ulama ki baat maante hain? Ek maslak hone ke bawujood baaz auqaat usi maslak se jude 2 firqo’n ke aalimo’n mein itna sakht ikhtilaaf hota hai ke naubat ek doosre ko gumraah, balke kaafir qaraar dene tak pohonch jaati hai. Aisi soorat mein har firqa ke ulama apne maanne waalo’n ko doosre firqa ke ulama se rokte hain. Apne is tarz-e-amal ko wo ulama ki naaqadri ya mukhalifat qaraar nahi dete. Unke nazdeek ulama ki baat tasleem karne ka usool sirf apni jamat aur giroh ke ulama tak mehdood hota hai. Iske bar-aks Ahle Hadees kisi aalim ki baat mahez grohi taassub ki buniyaad par radd nahi karte, balke Kitab-o-Sunnat se takraane ya be-daleel hone ki wajah se chodte hain aur aisa karna aen imaan ka taqaaza hai. Allah Ta’ala ne farmaya:

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَطِيْعُوا اللّٰهَ وَاَطِيْعُوا الرَّسُوْلَ وَاُولِي الْاَمْرِ مِنْكُمْ ۚ فَاِنْ تَنَازَعْتُمْ فِيْ شَيْءٍ فَرُدُّوْهُ اِلَى اللّٰهِ
وَالرَّسُوْلِ اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ۭ ذٰلِكَ خَيْرٌ وَّاَحْسَنُ تَاْوِيْلًا ۝۵۹

Aye Imaan Waalo, Allah Ki Farmabardaari Karo Aur Uske Rasool Ki Farmabardaari Karo Aur Unki Bhi Jo Maamla Ka Ikhtiyaar Rakhte Hain. Phir agar Kisi Cheez Mein Tumhare Darmiyan Ikhtilaaf Ho Jaae To Agar Tum Waaqai Allah Aur Aakhirat Ke Din Par Imaan Rakhte Ho To Us Maamla Ko Allah Aur Uske Rasool Ki Taraf Lautaado. Yehi Khair Hai, Aur Anjaam Ke Etebaar Se Bhi Yehi Behtar Hai. (Surah Nisa 4: 59)

Is aayat se istidlaal karte hue baaz hazraat ye saabit karne ki koshish karte hain ke ulma ki baat maanna laazim hai, kyounke khud Allah Ta’ala ne iska hukm diya hai. Lekin wo ye nahi bataate ke is aayat mein “*Allah aur Uske Rasool ﷺ ki farmabardaari ka hukm*” ‘وَاُولِي الْاَمْرِ’ oolil amr se pehle aur mustaqil diya gaya hai. Kya oolil amr ki baat Allah aur uske Rasool ﷺ par muqaddam hai? Kya ulama Kitab-o-Sunnat se badh kar hain? Aayat mein to ulama ko ba-zaat-e-khud hujjat bhi nahi qaraar diya gaya hai. Balke ikhtilaaf ki soorat mein maamla ko Kitab-o-Sunnat ki raushni mein hal karne ke liye kaha gaya hai. Agar ulama ki baat khud

daleel hoti, to use Allah aur uske Rasool ﷺ ki taraf pherne ki zaroorat na hoti. Maaloom hua ke ulama ki baat maanne ka hukm Quran-o-Sunnat se mutaabaqat[1] rakhne ki soorat mein hai, naake mustaqil. Wo khud daleel nahi hai, balke daleel ka mohtaaj hai.

⑤ Ahle Hadees Shariyat Ke Muqaable Mein Kisi Aalim Ki Baat Tasleem Nahi Karte:

Agar koi shakhs ulama ki baat Allah ki wahee ke muqaable mein tasleem karta ho, ya ulama ko cheezo'n ke halaal-o-haraam qaraar dene ka ikhtiyaar de deta ho, to ye unhe'n Rabb aur Maabood ka darja dene ke baraabar hai.

Adi bin Haatim ﷺ farmate hain:

أَتَيْت رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ وَفِي عُنُقِي صَلِيبٌ فَقَالَ : يَا عَدِيُّ أَلْقِ هَذَا الْوَثَنَ مِنْ عُنُقِكَ وَانْتَهَيْتَ إِلَيْهِ وَهُوَ يَقْرَأُ سُورَةَ بَرَاءَةَ حَتَّى أَتَى عَلَى هَذِهِ الْآيَةِ ﴿ اِتَّخَذُوْٓا اَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ اَرْبَابًا مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ ﴾ قَالَ: فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّا لَمْ نَتَّخِذْهُمْ أَرْبَابًا قَالَ: بَلَى، أَلَيْسَ يُحِلُّونَ لَكُمْ مَا حُرِّمَ عَلَيْكُمْ فَتُحِلُّونَهُ وَيُحَرِّمُونَ عَلَيْكُمْ مَا أُحِلَّ لَكُمْ فَتُحَرِّمُونَهُ؟ فَقُلْت : بَلَى، قَالَ : فَتِلْكَ عِبَادَتُهُمْ.

Main Allah ke Rasool ﷺ ki khidmat mein haazir hua, maine apne galey mein saleeb[2] latka rakhi thi. Aap ﷺ ne (dekha to) farmaya: "*Aye Adi apne galey se is wathan (yaane but[3]) ko nikaal phehnko*". *Main Aap ﷺ ke qareeb hua to maine suna ke Aap Surah Bara-at (Surah at-Tauba) padh rahe the. Yaha'n tak ke aap is aayat par pohonche (tarjuma) "*Unho'n Ne (yaane yahood-o-nasaara ne) Apne Ahbaar (aalimo'n) Aur Ruhbaan (aabido'n) Ko Allah Ke Siwa Apna Rabb Bana Liya*"*. Us par maine kaha: "*Aye Allah ke Rasool ﷺ: hamne unhe'n apna Rabb nahi banaaya tha*". Aap ﷺ ne farmaya: "*Yaqinan, kya aisa nahi tha ke jab wo (Allah ki) haraam ki hui cheezo'n ko tumhare liye halaal kar dete the to tum unhe'n apne liye halaal maan lete the aur jab wo (Allah ki) halaal ki hui cheezo'n ko tumhare liye haraam qaraar dete the to tum un cheezho'n ko apne oopar haraam kar lete the*". Maine kaha: "*Haa'n (aisa*

---

[1] T: (مُطابَقت) Yaksaaniyat, baraabari, mushaabahat [RKT]
[2] T: Cross [RSB]
[3] T: Moorti, idol [RSB]

to tha)". Aap ﷺ ne farmaya: "Yehi to unki ibaadat hai". (Jaame Bayan al-Ilm: Baab Fasaad at Taqleed-o-Nafiya wal Farq Bain at Taqleed wal Ittiba: 1140; Tirmizi; Bayhaqi [Hasan])

Yaane Allah ki shariyat ke muqaable mein ulama ki baat tasleem karna shirk hai. Aadmi chaahe unhe'n Rabb aur Maabood kar martaba de ya na de. Unki baat shariyat ke khilaaf hone ke bawujood tasleem kar lena, unhe'n shariyat-saaz tasleem karna hai aur yehi unhe'n Rabb qaraar dena hai.

Saatwee'n Ghalat-fehmi: Ahle Hadees Ki Dawat Ka Maqsad Ummat Mein Ikhtilaaf Paeda Karna Hai:

Kya har ikhtilaaf bura hota hai? Nahi, balke wo ikhtilaaf bura hai jo haq ki mukhalifat mein kiya jaae. Haq se ikhtilaaf gumraahi hai, lekin baatil se ikhtilaaf farz hai. Islam ye nahi sikhata ke aap sahih ko ghalat kahen aur ghalat ko sahih. Agar ye tarz ikhtiyaar kiya jaae to muaashare mein *nahi-anil-munkar* ka amal khatam ho jaaega. Balke sahih aur ghalat ka farq bhi khatam ho jaaega. Lihaaza ghalat baato'n ki tardeed zaroori hai, chaahe wo ghalati gumraahi ho ya phir ilmi khata.

① Ahle Hadees Ke Nazdeek Mazmoom Ikhtilaaf Wo Hai Jo Haq Ke muqaable Mein Kiya Jaae:

Asal buraai haq se ikhtilaaf hai. Haq waazeh ho jaane ke baad uska inkaar karna ya uski khilaaf-warzi karna aur ahle haq se alag hokar apna ek giroh bana lena Allah ke nazdeek azaab diye jaane ke layaq amal hai.

Allah Ta'ala ne farmaya:

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَتُ ۚ وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٥﴾

Aur Un Logo'n Ki Tarha Na Ho Jaana Jo Firqo'n Mein Bat Gae Aur Waazeh Daleel'n Aajaane Ke Baad Aapas Mein Ikhtilaaf Karte Rahe. Aise Hi Logo'n Ke Liye Sangeen Azaab Hai. (Surah Aale Imran 3: 105)

Maaloom hua ke haq ke waazeh ho jaane ke baad uski paerawi karne ke bajaae apni zid par ade rehna aur aapas mein ladna jhagadna tamaam buraaiyo'n ki jad hai.

Lekin ittihaad ke naam par ek doosre ki deeni ghalatiyo’n ko nazar andaaz kar dena aur islaah ke liye zabaan na kholna sahih nahi. Kyounke maqsad mahez ittihaad-o-ittefaaq nahi hai, chaahe wo sahih cheez par ho ya ghalat par. Balke asal maqsood musalmano ka haq par jama hona hai. Lihaaza dalaail se saabit-shuda haq par jama hone ke liye pur-aman tariqa se sahih baat bayan kar dena zaroori hai. Uske baghair ahle ilm bari-uz-zimma nahi ho sakte.

② Ikhtilaaf-e-Ummat Ke Waqt Najaat Ittiba-e-Sunnat Mein Hai:

Nabi ﷺ ne baad ke daur mein ummat mein paeda hone waale ikhtilaaf ki pehle hi khabar dedi thi. Aap ﷺ ne us waqt ye nahi kaha ke har shakhs apni baat par baaqi rehkar ittihaad qaayam rakhe, balke ikhtilaaf-e-ummat ke is daur mein Aap ﷺ ne apni aur apne hidayat yaafta Khulafa-e-Rashideen رضي الله عنهم ki raah apnaane ki taakeed ki thi.

Allah ke Nabi ﷺ ne farmaya:

مَنْ يَعِشُ مِنْكُمْ بَعْدِي فَسَيَرَى اخْتِلَافًا كَثِيرًا فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الْمَهْدِيِّينَ الرَّاشِدِينَ تَمَسَّكُوا بِهَا وَعَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِدِ وَإِيَّاكُمْ وَمُحْدَثَاتِ الْأُمُورِ فَإِنَّ كُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ وَكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ .

“Tum Mein se jo mere baad jiyega, wo bahut se ikhtilaaf dekhega to (aise daur mein) tumhare liye meri aur mere hidayat-yaafta Khulafa-e-Rashideen رضي الله عنهم ki sunnat (ki ittiba) laazim hai. Use mazbooti se thaam lo, balke apne daadh ke daanto’n se pakde raho. Aur khabardaar (deen mein nikaali gai) nai-nai cheezo’n se bachte rehna kyounke (aisi) har nai cheez bidat hai aur har bidat gumraahi hai”. (Musnad Ahmad; Abu Dawood; Tirmizi; Ibne Majah; Mustadrak al Haakim; Sahih al-Jaame: 2549 [Sahih])

Agar waaqai ghaur se dekha jaae to dikhaai dega ke apni raae ko deen qaraar de kar us par israar karna aur deen mein apni marzi se tabdeeliya’n karna hi asal ikhtilaaf ki jad hai.

③ Ikhtilaaf-e-Ummat Ki Soorat Mein Sunnat Ko Thaamna Asaan Kaam Nahi:

Baad ke daur mein bigaad itna aam ho jaaega ke ummat mein ikhtilaaf ke waqt is ikhtilaaf ko mitaane ke liye nabawi hal ki taraf rujoo amalan khtam sa ho jaaega. Log firqa-waariyat aur grohi taassub ki aenak

lagaakar muamalaat ko hal karenge. Aise waqt mein Kitab-o-Sunnat ko doosri cheezo'n par muqaddam rakhne waalo'n ko badi mukhalifat aur takleef ka saamna karna padega.

Allah Ke Nabi ﷺ ne farmaya: 'الْمُتَمَسِّكُ بِسُنَّتى عند اختلاف أمتى كالقابض على الجَمْرِ'

"Meri ummat ke bigaad ke daur mein meri sunnat ko thaame rehne waale ka haal aisa hi hoga, jaise koi shakhs angaara thaame hue ho". (Sahih al-Jaame: 6676 [Hasan])

④ Ahle Hadees Ke Nazdeek Haq Baat Karna Laazim Hai Chaahe Wo Garaa'n-guzre:

Logo'n ki duhsmani aur naraazgi ke khof se haq baat ko chupa lena aadmi ko logo'n ke darmiyan sasti shohrat-o-maqbuliyat aur waqti aafiyat to dila sakta hai, lekin wo Allah ke yaha'n insaan ko tibbiyeen-e-haq ki zimmedaari se baree nahi kar sakta.

Allah ke Rasool ﷺ ne farmaya: 'أَلَا لَا يَمْنَعَنَّ رَجُلًا هَيْبَةُ النَّاسِ أَنْ يَقُولَ بِحَقٍّ إِذَا عَلِمَهُ'

"Khabardaar aisa na ho ke ek shakhs ilm rakhta ho, lekin mahez logo'n ki haibat use haq baat kehne se rok de". (Tirmizi; Ibne Majah; Musnad Ahmad; Sunan Ibne Majah [Tehqeeq Albani]: 4344 [Sahih])

⑤ Munkiraat Ke Khilaaf Bolna Zaroori Hai:

Allah ke Nabi ﷺ ne baad ke daur mein ahle haq ki khaas fazilat yehi bayan ki hai ke wo logo'n ko ghalat baato'n se mana karenge.

Allah ke Rasool ﷺ ne farmaya: 'إِنَّ مِنْ أُمَّتِي قَوْماً يُعْطَوْنَ مِثْلَ أُجُورِ أَوَّلِهِمْ يُنْكِرُونَ الْمُنْكَرَ'

"Meri ummat mein baaz log aise bhi honge, jinhe'n pehlo'n ki tarah ajr ataa kiya jaaega. Ye wo log honge jo doosro'n ko buraaiyo'n se mana kare'n". (Musnad Ahmad; Sahih al-Jaame: 2224 [Sahih])

Zaahir si baat hai ke is mana karne ke baad kuch log unki baat maanenge to kuch nahi maanenge aur natija mein ikhtilaaf zaroor hoga. Lekin mahez is dar se ke ikhtilaaf ho jaaega, buraiyo'n ki tardeed chod dena nabawi manhaj aur daawati hikmat ke saraasar khilaaf hai.

⑥ Uloom-e-Deen Ko Khurafaat Ki Milaawat Se Paak Karna Zaroori Hai:

Allah ke Rasool ﷺ ne farmaya:

يَحْمِلُ هَذَا الْعِلْمَ مِنْ كُلِّ خَلَفٍ عُدُولُهُ يَنْفُونَ عَنْهُ تَحْرِيفَ الْغَالِينَ وَانْتِحَالَ الْمُبْطِلِينَ وَتَأْوِيلَ الْجَاهِلِينَ.

"Is ilm ke haamil baad waalo'n mein se aise log honge jo udool (yaane taqwa-o-kirdaar ke etebaar se qaabil-e-etemaad afraad) honge, jo us (ilm) ko ghuluv (yaane ziyaadatiyaa'n) karne waalo'n ki tehrifaat se aur jhoote daawe karne waalo'n ke daawo'n se aur jaahilo'n ki bejaa taawilaat[1] se paak karenge". (Sunan Bayhaqi; Tehqeeq Mishkat: 248 [Sahih])

Is hadees se ye bhi maaloom hua ke deen ko tehrifaat-o-bejaa-taawilaat se mehfooz rakhne ke liye ghalatiyo'n ki tardeed zaroori hai, warna deen ki asal taalimaat khurafaat aur rasm-o-riwaaj ke pardo'n ke peeche chup kar reh jaaengi. Lihaaza ahle haq hamesha se hifazat-e-deen ki is zimmedaari ko nibhaate aae hain aur aainda bhi nibhaate rahenge.

Isi tarah jo log gumraah hone ke bawujood apne aapko ahle haq saabit karne ke dar-pe ho'n aur ummat ke bhole bhaale afraad ko apni pur-fareb baato'n mein phaans kar apni duniya banaane ka zariye banaae hue ho'n, aise logo'n ki haqiqat waazeh karna na sirf haq ka difaa'[2] hai, balke ummat ke saath khair khwaahi ka ahem taqaaza hai. Lihaaza Ahle Hadees ke khutbaat ya tasnifaat mein jaha'n deen-e-haq ki wazaahat aur khair ki targheeb hoti hai, wahee'n baatil aur ahle baatil ki tardeed bhi hoti hai. Balke baaz muqaamaat par kisi qaabil-e-etemaad shakhsiyat se bhi kisi masla mein ilmi khata ho jaae, to use bhi hifaazat-e-deen aur wazaahat-e-haq ke jazba ke tahat Ahle Hadees bayan kar dete hain. Us mein kisi shakhsiyat ki tardeed maqsood nahi hoti, balke asal maqsood bayan-e-haq hota hai. Dar-asal Ahle Hadees ke yaha'n haq ka muqaam shaqisyaat se kahee'n ooncha hai.

---

[1] T: (تاوِیل) Ghair-munaasib, be-tuka heela aur bahaana [RSB]

[2] T: (دِفاع) Bachaao, defence [RKT]

Aathwee'n Ghalat-fehmi: Ahle Hadees Ijma Ko Nahi Maante

Ahle Hadees ko ghalat saabit karne ki koshish mein ye baat bhi kahi jaati hai ke Ahle Hadees ummat ke ijma ko nahi maante. Lekin aam taur se is silsila mein baat karne waalo'n ko khud ijma ki taareef maaloom nahi hogi. Kabhi wo aksariyat ko ijma qaraar dete hain, to kabhi awaam mein raaej amal ko aur baaz ijma ke daawe mahez daawe hi hote hain. Jab waaqai tehqeeq ki jaati hai to khud salaf mein us silsile mein ikhtilaaf nikal aata hai. Balke khud ijma ka daawa karne waalo'n hi ki jamat ke qaabil-e-zikr afraad is qism ke ijma ki tardeed kar chuke hote hain.

① Ahle Hadees Ke Nazdeek Saabit-shuda Ijma Haq Hai:

Haqiqat ye hai ke Kitab-o-Sunnat ke baad khud ijma bhi Ahle Hadees ke nazdeek daleel aur hujjat-e-sharaiyya hai. Lekin shart ye hai ke wo ijma mahez gumaan ya daawa na ho, balke ek saabit-shuda ijma ho.

Ijma Kya Hai? Abul Ma-aali al-Jaunee 'Al Warqaat' mein farmate hain:

وَإِمَّا الْإِجْمَاء فَهُوَ اتِّفَاق عُلَمَاء الْعَصْر على حكم الحادثة ونعني بالعلماء الفقهاء ونعني بالحادثة الحادثة الشَّرْعِيَّة.

"Ijma ye hai ke kisi ek zamaane ke ulma pesh-aamada[1] maamla mein kisi ek faisla par muttafiq ho jaae'n aur ulama se hamari muraad fuqaha hain aur pesh-aamada maamla se muraad sharai maamla hai". (Al Warqaan: P24)

Ahle Hadees ke nazdeek ijma-e-ummat khud ek daleel hai, kyounke Allah Ta'ala ne *sabeel ul momineen*[2] ki khilaaf warzi ko naqaabil-e-saza jurm qaraar diya hai. Allah Ta'ala ne farmaya:

وَمَنْ يُّشَاقِقِ الرَّسُوْلَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدٰى وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيْلِ الْمُؤْمِنِيْنَ نُوَلِّهٖ مَا تَوَلّٰى وَنُصْلِهٖ جَهَنَّمَ ۭ وَسَاۗءَتْ مَصِيْرًا ۝۱۱۵

Aur Jo Shakhs Is Rasool (ki talimaat) Se Ikhtilaaf Kare, Jabke Hidaayat Us Par Waazeh Ho Chuki Ho Aur Imaan Waalo'n Ka Raasta Chodkar Koi Aur

---

[1] T: (پیش آمَدَہ) Waaqe hone waala, waaqe-shuda, zuhoor mein aaya hua ya aane waala [RKT]

[2] T: Momino ka raasta [RSB]

Hi Raah Ikhtiyaar Karele To Ham Use Wahee'n Mod Denge Jaha'n Usne Khud Rukh Kiya Hai Aur Jahannam Mein Pohoncha Denge Aur Wo Bahut Hi Bura Thikaana Hai. (Surah Nisa 4: 115)

Is aayat se maaloom hota hai ke jis cheez par saare ahle imaan jama ho jaae'n uske khilaaf karna jaaiz nahi. Ahle imaan ka kisi cheez par jama hona is baat ki alaamat hai ke wo cheez Allah ke nazdeek haq hai. Kyounke ahle imaan ko Allah Ta'ala ne baatil par muttafiq hone se qiyaamat tak ke liye mehfooz kar diya hai.

Allah ke Rasool ﷺ ne farmaya: 'إِنَّ اللهَ تَعَالىٰ لَا يَجْمَعُ أُمَّتِيْ عَلىٰ ضَلَالَةٍ'

"*Allah Ta'ala meri ummat ko gumraahi par ekattha nahi farmaega*". (Tirmizi; Sahih al-Jaame: 1848 [Sahih])

Yaane asia nahi ho sakta ke poori ummat ek ghalat baat ko sahih samajhne lage. Har daur mein ek ya kai ahle ilm aise zaroor honge jo haq-o-sawaab par qaayam rahenge. Abaaz ahle ilm ka khata kar jaana bila-shubah mumkin hai, lekin ye mumkin nahi ke kisi gumraahi par poori ummat muttafiq ho jaae.

Yaha'n ye baat bhi malhooz rahe ke baaz logo'n ka balke aksar logo'n ka bhi kisi cheez par jama ho jaana ijma nahi. Phir agar ye log ulama bhi na ho'n, balke mahez awaam ho'n to phir aisa ittefaaq apni quwwat, balke waqat[1] bhi kho deta hai. Phir ye bhi zaroori hai ke ijma mein shareek hone waale ulama bhi mahez naam-nihaad ulama na ho'n. Balke Quran-o-Sunnat ki gehraai se baseerat rakhne waale ulama ho'n. Kyounke tehqeeq se aajiz hone ka iqraar karke kisi ki taqleed karne waale par faqeeh-o-aalim ka itlaaq kaise ho sakta hai? Ulama wohi hain, jo Ambiya عليهم السلام se manqool ilm ke waaris ho'n aur Nabi ﷺ ne apne baad Quran-o-Sunnat ka ilm choda hai, na ke farzi qiyaas-araaiyaa'n. Lihaaza aalim-o-faqeeh kehlaane ka haqdaar wohi hai jiska qalb Quran-o-Sunnat ke ilm se muzaiyyan ho.

② Bahut Se Ijma Ke Daawo'n Ki Haqiqat Mahez Gumaan Hota Hai:

Ahle Hadees ijma ko maante hain, lekin kya ijma ka har daawa baghair

---

[1] T: (وَقعت) Izzat, martaba, qadr, azmat, buzurgi [RKT]

daleel-o-tehqeeq ke maan liya jaae? Nahi. Haqiqat ye hai ke bahut se bolne aur likhne waale baaz masaail mein ijma ka daawa kar dete hain, lekina jab waaqai tehqeeq ki jaati hai to un masaail mein ahle ilm ka ikhtilaaf maujood hota hai.

Isi liye Imam Ahmad ﷫ farmate hain:

مَنْ ادَّعَى الإِجْمَاعَ فَهُوَ كَذَبَ لَعَلَّ النَّاسَ قَدْ اخْتَلَفُوْا.

"Jo ijma ka daawa kare, usne jhoot baat kahi. Kyounke bahut mumkin hai (us maamla mein) logo'n mein ikhtilaaf hua ho (jiska use ilm na ho)".
(Masaail al-Imam Ahmad Riwaaya Abdullah bin Ahmad: P438-439 #1587)

Aur ye baat maaloom hai ke ek mujtahid bhi agar is ittefaaq se alag rahe to ijma munaqqid nahi hoga. Ikhtilaaf ki soorat mein faisla qaleel-o-kaseer ki buniyaad par nahi, balke Quran-o-Sunnat se mutaabaqat ki buniyaad par kiya jaata hai. Lihaaza baaz hazraat mukhtalif-feeh[1] masaail mein apne mauqif ko saabit karne ke liye mahez ijma ka daawa kar dena makdi ke jaale se ziyaada haisiyat nahi rakhta.

③ Ahle Hadees Ke Nazdeek Qaaileen Ki Kasrat Hujjat Nahi:

Baaz hazraat, khusoosan awaam apne zom[2] mein aksariyat ko ijma samajh kar doosro'n se apni baat manwaane ki zid karne lagte hain. Halaanke ijma aur aksariyat mein waazeh farq hai. Phir ye aksariyat aalami aksariyat bhi nahi hoti, balke mahez ilaqaai aksariyat hoti hai.

Haqiqat ye hai ke ek aadmi apni man-pasand cheez ko saabit karne par tul jaata hai, to wo be-buniyaad cheezo'n ko haq aur gumaan ko daleel qaraar dene lagta hai. Allah Ta'ala ne farmaya:

وَاِنۡ تُطِعۡ اَكۡثَرَ مَنۡ فِى الۡاَرۡضِ يُضِلُّوۡكَ عَنۡ سَبِيۡلِ اللّٰهِ‌ ؕ اِنۡ يَّتَّبِعُوۡنَ اِلَّا الظَّنَّ وَاِنۡ هُمۡ اِلَّا يَخۡرُصُوۡنَ ۝١١٦

Aur Agar Tum Zameen Mein Aksariyat Ki Baat Maanne Lag Jaao To Wo Tumhe'n Allah Ki Raah Se Bhatka Denge. Kyounke (aksariyat ka haal ye hai ke) Wo Mahez Gumaan Par Chalte Hain Aur Qiyaas-araaiya'n Karte Hain. (Surah Anam 6: 116)

---

[1] T: Ikhtilaaf kiya gaya, wo cheez, jis mein ikhtilaaf ho [RKT]
[2] T: (زُعْم) Gumaan, ghuroor [FL]

Maaloom hua ke “*aksariyat hamesha haq par hoti hai*” koi qurani qaaeda nahi hai. Balke Quran to khud aise logo’n ki mazammat kar raha hai jo is usool ko apnaate hain. Aisa usool insaan ki gumraahi ka yaqeeni sabab ban sakta hai. Kyounke kabhi ahle haq ziyada hote hain, kabhi kam. Balke umooman ahle haq kam hi hote hain.

Fuzail bin Ayaaz ﷫ farmate hain:

لَا تَسْتَوْحِشْ طُرُقَ الْهُدَى لِقِلَّةِ أَهْلِهَا وَلَا تَغْتَرَّ بِكَثْرَةِ الْهَالِكِيْنَ.

“*Hidayat ki raaho’n par chalne waalo’n ki qillat dekh kar usse ghabra mat jaana aur halaak hone waalo’n ki kasrat se dhoka na khaana*”. (Al Adaab ash Sharaiyya: V1 P263)

Lihaaza aksariyat ke peeche chalne mein insaan ko bahut bada dhoka bhi ho sakta hai, kyounke aksariyat halaak hone waalo’n ki ho sakti hai. Ek hadees se ye baat mazeed waazeh hoti hai.

④ Aksariyat Ghalati Par Ho Sakti Hai:

Allah ke Rasool ﷺ ne farmaya: ‘بَدَأَ الْإِسْلَامُ غَرِيبًا وَسَيَعُودُ كَمَا بَدَأَ غَرِيبًا فَطُوبَى لِلْغُرَبَاءِ’

“*Islam Shuru hua to wo ajnabi tha, ek waqt aaega ke wo dobaara usi tarah ajnabi ho jaaega, jaise ibtida mein tha, to ajnabiyo’n ke liye khushkhabri hai*”. (Muslim: Kitab ul Imaan: 208)

Ek aur riwayat mein hai:

فَقِيلَ: مَنْ الْغُرَبَاءُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ؟ قَالَ: أُنَاسٌ صَالِحُونَ فِي أُنَاسِ سُوءٍ كَثِيرٍ مَنْ يَعْصِيهِمْ أَكْثَرُ مِمَّنْ يُطِيعُهُمْ.

“*Aap ﷺ se poocha gaya: Aye Allah ke Rasool ﷺ ye ghuraba (ajnabi) kaun honge? Aap ﷺ ne farmaya: Ye kuch nek log honge jinke atraaf burey logo’n ki ek badi tadaad hogi. Unki baat ko thukra dene waale qubool karne waalo’n se bahut ziyada honge*”. (Musnad Ahmad; Sahih al-Jaame: 3921 [Sahih])

Is hadees se aakhri daur ka haal maaloom hota hai ke is baad ke daur mein ahle haq kam honge aur ahle baatil ki aksariyat hogi. Ahle haq ki baat maanne waale thode log honge aur mukhalifat karne waale ziyaada.

Jo log aksariyat hi ko haq maante hain, unse sawaal hai ke kya ahle haq

ki qillat haq ko baatil bana deti hai? Nahi. Haq, haq hi rehta hai, chaahe maanne waale thode ho’n ya ziyaada. Lihaaza mahez logo’n ki ginti ko haq-o-baatil mein farq ka paemaana banaana khud ko aur deegar logo’n ko gumraahi mein daalne ka yaqeeni zariya hai.

Nawwee’n Ghalat-fehmi: Ahle Hadees Dahshatgardi Ki Taaleem Dete Hain:

Islam ki daawat ke farogh aur aalami sateh par qubool-e-islam ke saelaab ko rokne ke liye kahee’n siyaasi makr ke tahat to kahee’n missionary propaganda ke tahat islam par ye tohmat lagaai ja rahi hai ke islam dahshatgardi ko farogh dene waala deen hai. Apne-apne zaati mafadaat ke tahat ye zalimaana-o-mujrimaana koshish aaj saari duniya mein media, baaz mazhabi halqo’n aur sasti siyasat ke maahiro’n ki taraf se ki ja rahi hai.

Maslaki taassub mein mubtala baaz naadaan musalman is jhoote propaganda se faaeda uthaate hue yehi rawish Ahle Hadees ke khilaaf ikhtiyaar karte dikhai dete hain. Aaj ye ek bahut hi asaan aur kaar-gar harba ho gaya hai. Ke ek ilaaqa mein koi Ahle Hadees Quran-o-Sunnat ki daawat kaamyaabi ke saath dene lage to uski daawat ko rokne ke liye us par kisi tarah dahshatgard hone ka ilzaam laga diya jaae aur use police ke zariye pareshan kiya jaae aur logo’n ko dara dhamka kar usse door kar diya jaae.

① Ahle Hadees Ke Nazdeek Zameen Mein Fasaad Buri Cheez Hai:

Na islam dahshatgardi sikhaata hai, na uske asal paerukaar Ahle Hadees. Islam mein fasaad ek mamnoo cheez hai. Allah Ta’ala ne farmaya:

وَلَا تَبْغِ الْفَسَادَ فِي الْأَرْضِ ۖ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ .

Aur Zameen Mein Fasaad Ki Chaahat Na Rakh, Allah Fasaad Paeda Karne Waalo’n Ko Sakht Naapasand Karta Hai. (Surah al-Qasas 28: 77)

Ahle Hadees ke nazdeek na sirf ye ke amalan zameen mein fasaad phaelaana bura hai, balke uski chaahat rakhna aur uske liye asbaab muhiyya karna bhi ek bura amal hai.

② Ghair-muslimo’n Se Bhi Bhalaai Aur Adl Ka Sulook Karna Chaahiye:

Islami talimaat ki raushni mein Ahle Hadees ke nazdeek log apne apne etebaar se acche sulook ke mustahiq hain, chaahe wo ghair-muslim hi kyoun na ho’n. Allah Ta’ala ne farmaya:

لَا يَنْهٰىكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِيْنَ لَمْ يُقَاتِلُوْكُمْ فِي الدِّيْنِ وَلَمْ يُخْرِجُوْكُمْ مِّنْ دِيَارِكُمْ اَنْ تَبَرُّوْهُمْ وَتُقْسِطُوْٓا
اِلَيْهِمْ ۭ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ ۝٨

Jin Logo’n Ne Tumhare Saath Na Jung Ki Aur Na Tumhe’n Apne Gharo’n Se Nikaala, Allah Ta’ala Tumhe’n Aise Logo’n Ke Saath Bhalaai Aur Adl-o-Insaaf Karne Se Nahi Rokta. Balke Allah Ta’ala To Adl-o-Insaaf Karne Waalo’n Ko Pasand Karta Hai. (Surah Mumtahina 60: 8)

Maaloom hua ke kisi ka mahez ghair-muslim hona use birr (yaane acche sulook) aur qist (yaane insaaf) se mehroom nahi karta.

③ Ahle Hadees Ke Nazdeek Naahaq Qatl Haraam Hai:

Ye samajhne ke liye islam mein jaan (khwah wo muslim ki ho ya ghair-muslim ki) ki ehmiyat kya hai, Quran-e-Kareem ki ek aayat ka mutaalaa hi kaafi hai. Allah Ta’ala ne farmaya:

مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ ۚ كَتَبْنَا عَلٰي بَنِيْٓ اِسْرَاۗءِيْلَ اَنَّهٗ مَنْ قَتَلَ نَفْسًۢا بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِي الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ
النَّاسَ جَمِيْعًا ۭ وَمَنْ اَحْيَاهَا فَكَاَنَّمَآ اَحْيَا النَّاسَ جَمِيْعًا ۭ

Aur Isi Liye Hamne Bani Israel Par Ye Baat Likh Di Ke Jo Kio Shakhs Kisi Ko Is Tarha Qatl Karde Ke Na Wo Kisi Ki Jaan Lene Par (qisaas ho) Aur Naahi Zameen Mein Fasaad Par (uski saza) Ho To Ye Aisa (sangeen jurm) Hai Ke Goya Usne Poori Insaniyat Ko Qatl Kar Daala Aur (uske bar-aks) Wo Shakhs (Hai) Jo Kisi Ki Jaan Bacha Leta Hai To Ye Aisa Hai, Jaise Usne Saari Insaniyat Ki Jaan Bachaali. (Surah al-Maaida 5: 32)

Quran-e-Kareem ki is aayat se ye baat waazeh hoti hai ke ek insaan ka qatl saari insaniyat ke qatl ke baraabar hai aur ek insaan ki jaan bacha lena goya saari insaniyat ko zindagi dene ke baraabar hai.

④ Ahle Hadees Ke Nazdeek Kaafir Par Bhi Zulm Jaaiz Nahi:

Zindagi ki qadar-o-qeemat ka ye usool itna ahem hai ke kisi ki jaan lena to door kisi ghair-muslim ko sataana bhi islam ki nagaah mein jurm hai. Kisi shakhs ka musalman hona use ye haq nahi de deta ke wo kisi ghair-muslim ke saath ziyaadati kare.

Allah ke Rasool ﷺ ne farmaya:

اَتَّقُوْا دَعْوَةَ الْمَظْلُوْمِش وَإِنْ كَانَ كَافِرًا فَإِنَّهُ لَيْسَ دُوْنَهَا حِجَابٌ.

"Mazloom ki faryaad se bachte raho, chaahe wo kafir (islam ko na maanne waala) hi kyoun na ho. Kyounke uski faryaad (aur Allah ke darmiyan) koi hijaab nahi hota". (Musnad Ahmad; Musnad Abu Ya'ala; Sahih al-Jaame: 119 [Hasan])

Is hadees se ye baat bilkul waazeh ho jaati hai ke zulm-zulm hai, chaahe wo kisi ke saath bhi kiya jaae. Ek ghair muslim ke saath bhi ziyadati karna ek musalman ko Allah ke azaab ka mustahiq bana deta hai.

Jo haqaaiq in ayaat-o-ahadees mein mazkoor hain, Ahle Hadees isi ke qaayal-o-daai hain. Yaha'n ye baat malhooz rahe ke har deen-o-dharam ke maanne waalo'n mein aur har maslak-o-mazhab ke paeruoo'n mein aise afraad bhi hote hain jo samaj ke aman ko kharab karte hain. Lihaaza kisi ek hi tabqa ko samaj mein bad-amani ka zimmedaar qaraar dena adl-o-insaaf ka qatl hai. Phir kisi ghair-zimmedaar shakhs ki kisi harkat par poori jamat ko mujrim thehraana aisa hi hai, jaise kisi ek shakhs ki ghalati par uske poore ghar waalo'n ko mujrim banaakar unhe'n phaansi de dena. Chaahe wo khud uski harkato'n ki tardeed-o-islaah karne mein hi kyoun na lage ho'n.

Aur ye zulm-o-naa-insaafi aur tohmat-taraashi ki badd-tareen shakl hai, Nabi-e-Kareem ﷺ ne irshad farmaya:

إِنَّ أَعْظَمَ النَّاسِ عِنْدَ اللهِ فِرْيَةً: لَرَجُلٌ هَاجَى رَجُلًا فَهَجا الْقَبِيْلَةَ بِأَسْرِها.

"Yaqinan Allah ke yaha'n sabse bada jhoota aur bohtaan-baaz wo shakhs hai, jo kisi ke saath haju-goi[1] karte to poore qabile hi ki hajoo karde". (Ibne Majah; Bayhaqi; Al Adab al Mufrad; Sahih al-Jaame: 1569 [Sahih])

---

[1] T: (هَجْو) Kisi ki buraai karna, nafrat aur ghusse waghaira ka izhaar, mazammat, malaamat [RKT]

Daswee'n Ghalat-fehmi: Ahle Hadees Musalmaano Par Kufr Ke Fatwe Lagaate Hain:

Kisi ko kaafir qaraar dene, us par kufr ka fatwa lagaane ko takfeer kehte hain. Takfeer ek bahut hi naazuk aur zimmedaraana iqdaam hai. Baaz haalaat mein ye kaam zaroori ho jaata hai, lekin ye itna hassaas maamla hai ke is mein zaati ranjish ya laa-parwaahi aur jahaalat ki buniyaad par kiya hua faisla khud takfeer karne waale ko Allah ke yaha'n mujrim bana deta hai.

① Ahle Hadees Ke Nazdeek Bila-Tehqeeq Kisi Par Kufr Ka Fatwa Lagaana Haraam Hai:

Allah ke Rasool ﷺ ne farmaya: 'أَيُّمَا رَجُلٍ قَالَ لِأَخِيهِ يَا كَافِرُ فَقَدْ بَاءَ بِهَا أَحَدُهُمَا'

"Jo shakhs bhi apne (musalman) bhai ko "aye kaafir" kehta hai, ye baat dono mein se ek par zaroor laut-ti hai". (Bukhari: Kitab ul Adab: 6104; Muslim: Kitab ul Imaan: 91)

Sahih Muslim ki riwayat mein ye alfaaz hain: 'إِنْ كَانَ كَمَا قَالَ وَإِلَّا رَجَعَتْ عَلَيْهِ'

"Agar wo shakhs waaqai waisa ho to theek, warna ye baat bolne waale hi par laut aati hai". (Muslim: Kitab ul Imaan: 92)

Aur Ibne Hibban ki riwayat mein ye alfaaz hain: 'إِن كَانَ كَافِرًا وَإِلَّا كَفَرَ بِتَكْفِيْرِهِ'

"Agar wo waaqai kaafir ho to theek, warna ye bolne waala is takfeer se khud kufr ka murtakib ho jaata hai". (Sahih Ibne Hibban; Sahih at-Targheeb: 2775 [Sahih li ghairihi])

Maaloom hua ke agar faisla haqiqat par mabni ho to takfeer karne waala apni zimeedaari se subuk-dosh[1] ho jaata hai, lekin agar maamla uske bar-aks ho to uska doosro'n ko kaafir qaraar dena khud apne kufr ka sabab ban jaata hai.

Baaz auqaat ek insaan jahaalat ki bina par kisi aise amal ka irtikaab kar baithta hai, jo agarche kufr ya shirk hota hai, lekin mahez laa-ilmi ki

[1] T: (سُبُک دوش) Najaat haasil karne waala, chutkaara paane waala, kisi amr ya zimmedaari se faarigh ho jaane waala [RKT]

buniyaad par hota hai. Wo kufr-o-shirk ko apne liye halaal karte hue nahi karta, balke use to us amal ke kufr ya shirk hone ka sire se ilm hi nahi hota. Aisi haalat mein ilm waale shakhs ki zimmedaari iski takfeer nahi, balke taaleem hoti hai. Iski mazeed wazaahat khud Nabi-e-Kareem ﷺ ke ek waaqia se hoti hai.

② Fe'l Par Hukum Lagaana Aur Faail Par Hukum Lagaana Dono Alag Alag Cheeze'n Hain:

Abu Waaqid Al Laithi ؓ farmate hain:

خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ إِلَى حُنَيْنٍ وَنَحْنُ حَدِيثُو عَهْدٍ بِكُفْرٍ وَكَانُوا أَسْلَمُوا يومَ الْفَتْحِ قَالَ فَمَرَرْنَا بِشَجَرَةٍ فقلنا يَا رَسُولَ اللَّهِ اجْعَلْ لَنَا ذَاتَ أَنْوَاطٍ كَمَا لَهُمْ ذَاتُ أَنْوَاطٍ وَكَانَ لِلْكُفَّارِ سِدْرَةٌ يَعْكُفُونَ حولَهَا وَيُعَلِّقُونَ بِهَا أَسْلِحَتَهُمْ يدعونها ذَاتَ أَنْوَاطٍ فَلَمَّا قُلْنَا ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ قال : اللَّهُ أَكْبَرُ! وقلتم وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ كَمَا قَالَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ لِمُوسَى: ﴿ اجْعَلْ لَّنَآ اِلٰهًا كَمَا لَهُمْ اٰلِهَةٌ ۭ قَالَ اِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُوْنَ ﴾ لَتَرْكَبُنَّ سَنَنَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ.

"Rasool Allah ﷺ ke saath ham hunain ki taraf nikle aur hamara kufr ka zamaana abhi qareeb hi tha. (Raawi kehte hain ke) Ye hazraat fatah Makkah ke din musalman hue the. Farmate hain: Ham ek ped ke paas se guzre to hamne kaha: "*Aye Allah ke Rasool ﷺ hamare liye bhi ek aisa hi zaat-e-anwaat bana deejiye, jaisa un (mushrikeen) ke liye zaat-e-anwaat hai*". Ye dar-asal kuffar ka ek ped tha, jiske atraaf wo jama ho jaaya karte aur (jung mein ghalba paane ke liye) apne hathiyaar us par latkaate the. Use wo zaat-e-anwaat ke naam se pukaarte the. (Sahabi kehte hain:) Jab ye baat hamne Nabi ﷺ se ki to Aap ﷺ ne (be-saakhta) kaha: "*Allahu Akbar us zaat ki qasam jiske hath mein meri jaan hai, tumhari ye baat bilkul usi tarah hai, jaise Bani Israel ne (Musa ؑ) se kaha, Ke Hamare Liye Ek Aisa Hi Ma'abood Banaado Jaise Un (mushrikeen) Ke Liye Maabood Hai*[1] us par Musa ؑ ne kaha: "*Tum Log Ye Badi Jahaalat (Ki Baat) Kar Rahe ho*". (Yske baad Allah ke Nabi ﷺ ne farmaya:) "*Tum zaroor un logo'n ke raaste par chaloge jo tumse pehle guzar chuke hain*". (Musnad Ahmad; Tirmizi; Ibne Abi Asim ne As Sunnah mein naqal kiya

[1] T: Surah al-Aaraaf 7: 138 [RSB]

hai; Zalaal al Jannah: 76 [Sahih])

Is waaqia mein ghaur-talab cheez ye hai ke Allah ke Nabi ﷺ ne unke zaat-e-anwaat ke mutaalbe ko Bani Israel ke maabudaan-e-baatil ke mutaalaba hi ke misl qaraar diya, lekin choonke ye hazraat abhi nae-nae islam laae the aur bahut si baate'n nahi jaante the. Is liye aapne unhe'n kaafir nahi qaraar diya. Balke unke amal par unhe'n tambeeh karke waazeh kiya ke unka amal kitna sangeen hai. Lihaaza adm-e-waaqfiyat ki buniyaad par kufr ka jumla keh dene waale ko kaafir qaraar dene ke bajaae uski islaah ki koshish karna chaahiye.

③ Ahle Hadees Ke Nazdeek Mujrim Wo Hai Jo Haq Waazeh Ho Jaane Ke Bawujood Haq Ka Inkaar Kare:

Baaz auqaat tehqeeq ya faham ki ghalati ke natija mein kisi saahib-e-ilm se bhi koi aisa qaul ya amal sarzad ho jaata hai, jis par kufr ka hukm laaya jaae. Lekin khud us shakhs par ye hukm nahi lagaaya jaata, balke use khata-kaar qaraar diya jaata hai.

Ibne Taimiyya رحمه الله farmate hain:

" وَأَمَّا " التَّكْفِيرُ : فَالصَّوَابُ أَنَّهُ مَنْ اجْتَهَدَ مِنْ أُمَّةِ مُحَمَّدٍ ﷺ وَقَصَدَ الْحَقَّ فَأَخْطَأَ لَمْ يُكَفَّرْ بَلْ يُغْفَرُ لَهُ خَطَؤُهُ. وَمَنْ تَبَيَّنَ لَهُ مَا جَاءَ بِهِ الرَّسُولُ فَشَاقَ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَى وَاتَّبَعَ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ فَهُوَ كَافِرٌ. وَمَنْ اتَّبَعَ هَوَاهُ وَقَصَّرَ فِي طَلَبِ الْحَقِّ وَتَكَلَّمَ بِلَا عِلْمٍ : فَهُوَ عَادٍ مُذْنِبٌ.

"Jaha'n tak takfeer ka maamla hai, to us mein sahih baat yehi hai ke ummat-e-muhammadiya ﷺ mein se kisi ne haq ki talab mein ijtihaad kiya, lekin us mein khata kar gaya to uski takfeer nahi ki jaaegi. Balke (Allah ke yaha'n bhi) uski khata maaf kardi jaaegi. Iske bar-aks jis shakhs par Rasool ﷺ ki laai hui baat waazeh ho jaae aur wo hidayat ke waazeh ho jaane ke bawujood bhi Rasool ﷺ ki mukhalifat kare aur imaan waalo'n ke raaste ke bajaae kisi aur raah par chalne lage to aisa shakhs kaafir hai. Aur (teesra) wo shakhs (hai) jo apni khwahish ki paerawi kare aur talab-e-haq mein kotaahi kare aur bila-ilm kuch keh jaae to aisa shakhs nafarmaan gunahgaar hai (kaafir nahi)". (Majmua al Fataawa: V12 P180)

Maaloom hua ke haq waazeh ho jaane ke baad uska inkaar kar dena aadmi ko kaafir bana deta hai. Aise shakhs ka kufr waazeh ho jaane ke

baad bhi, khusoosan jabke wo apne un kufriya afkaar[1] ko ummat-e-muslima mein aam kar raha ho. Use musalman qaraar dena deeni ghairat ke zof aur ummat-e-muslima se khair-khwahi mein kotaahi ka natija hai. Mirza Ghulam Ahmad Qadiyani ka maamla is baat ko samajhne ke liye ek waazeh misaal hai.

Lihaaza ye baat zehen-nasheen rahe ke ek aadmi tak dalaail ke na pohonchne ki wajah se haq makhfi reh jaae, ya phir daleelo’n ko samjhne mein ghalati kar jaane ki wajah se uska faisla Kitab-o-Sunnat se takraae to uske saamne haq waazeh karne ke bajaae us par kufr ke fatwe lagaana khair-khwaahi ke taqaaze aur daaiyaana sifat, baseerat aur rahmat-o-shafqat ke khilaaf hai.

Takfeer ke silsila mein Ahle Hadees ka yehi manhaj hai. Lekin choonke bahut se log in baato’n ke samajhne ke liye Ahle Hadees ulama ya is mauzoo par maujood kitabo’n ki taraf rujoo nahi karte, is liye wo ghalat fehm mein mubtala ho jaate hain. Chunache baaz aamaal ke baare mein baaz log jab Ahle Hadees se sunte hain ke aisa aur aisa karna kufr ya shirk hai to fauran samajh baithte hain ke Ahle Hadees un amaal ke murtakib har shakhs ko kaafir qaraar dete hain, halaanke aisa nahi hota. Ahle Hadees ke nazdeek laa-ilmi mein mubtala shakhs ka maamla jaante boojhte haq ke inkaar karne waale se mukhtalif hai.

Aakhri Baat

Tehqeeq aur adl-o-insaaf, ilm-o-kirdaar ke etebaar se aala-tareen ausaaf hain. Wo log jo kisi bhi jamat ya maktaba-e-fikr se taalluq rakhte hain, agar taassub se oopar uth kar khaalis ilmi andaaz mein manhaj-e-Ahle Hadees ko samajhne ki koshish kare’n to in par bilkul waazeh ho jaaega ke ye manhaj Kitab-o-Sunnat ke dalaail par mabni hai. Lekin agar koi shakhs aankhe’n band karle aur kaano’n mein ungliyaa’n tho’ns le aur phir faisla karne baith jaae to aise shakhs se haq aur insaaf ki kya tawaqqo ki ja sakti hai?

Allah Ta’ala se dua hai ke hame’n ilm aur adl ke saath faisla karne ki

---

[1] T: (أَفْكار) Khayalaat, nazariyaat, (jo ghaur-o-fikr ke natije mein murattab ho’n), ideas, thoughts, opinions, theories [RKT]

taufeeq ataa farmae aur hamare ilm mein baseerat aur imaan-o-amal mein istiqaamat ataa farmae aur hame’n siraat-e-mustaqeem par maut tak qaayam rakhe.

أَقُولُ قَوْلِي هَذَا وَأَسْتَغْفِرُ اللهَ وَلَكُمْ

Abu Zaid Zameer

August 18th, 2013 – 10th Shawwal 1434h